

VILNIAUS UNIVERSITETAS

VILMANTĖ PAKALNIŠKIENĖ
SIGITA GIRDZIJAUSKIENĖ
ILONA ČĖSNIENĖ
DALIA BAGDŽIŪNIENĖ

PSICHOLOGIJOS
STUDIJŲ
RAŠTO DARBŲ RENGIMO
REKOMENDACIJOS

VILNIAUS
UNIVERSITETO
LEIDYKLA

VILNIUS / 2014

UDK 378.4:378.1(474.5)(072)

Ps-07

Apsvarstė ir rekomendavo išleisti
Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto taryba
(2014 m. vasario 19 d., protokolas Nr. 2)

Redakcinė komisija:
Albinas BAGDONAS
Vida JAKUTIENĖ
Birutė POCIŪTĖ
Gintautas VALICKAS

Recenzentai:
prof. Saulė RAIŽIENĖ (Mykolo Riomerio universitetas)
prof. Mindaugas RUGEVIČIUS (Klaipėdos universitetas)

Knyga parengta įgyvendinant Europos Socialinio fondo remiamą projektą
„Pripažįstamos kvalifikacijos neturinčių psichologų tikslinis perkvalifikavimas
pagal Vilniaus universiteto bakalauro ir magistro studijų programas – VUPSIS“
(2011 m. rugsėjo 29 d. sutartis Nr. VP1-2.3.-ŠMM-04-V-02-001/Pars-13700-2068)

ISBN 978-609-459-330-7

© Vilniaus universitetas, 2014

Turinys

ĮŽANGA	5
RAŠTO DARBO PLANAVIMAS	6
PSICHOLOGINIŲ TYRIMŲ ETIKA	7
RAŠTO DARBO DALYS	10
Darbo pavadinimas	10
Antraštinis lapas, pateikties lapas, turinys	10
Santrauka	11
Svarbiausios sąvokos	11
Pratarmė	12
Įvadas	12
Tyrimo metodika	16
<i>Kiekybinio tyrimo metodika</i>	16
<i>Kokybinio tyrimo metodika</i>	23
Rezultatai	25
<i>Kiekybinio tyrimo aprašymas</i>	25
Rezultatų aptarimas	30
Kokybinio tyrimo rezultatų aprašymas	32
Išvados	33
Literatūra	33
BENDRIEJI RAŠTO DARBŲ REIKALAVIMAI	39
DARBO PRISTATYMAS	42
KĄ VERTINA DARBO RECENZENTAI	45
LITERATŪRA	46
PRIEDAI	47
1 priedas. Antraštinis lapas	47
2 priedas. Pateikties lapas	48
3 priedas. Turinys	49
4 priedas. Kurso, bakalauro ir magistro darbų skirtumų suvestinė	50
5 priedas. Lentelių pavyzdžiai	51

Ižanga

Pradedant antru psichologijos bakalauro studijų kursu, studentai rengia rašto darbus. Antrų ir trečių bakalauro studijų kursų metu rengiami kurso, laboratoriniai ir kiti rašto darbai. Bakalauro studijos baigiamos bakalauro darbo, o magistro studijos – magistro darbo parašymu ir gynimu. Šios metodinės priemonės tikslas – suteikti studentams aiškias gaires, kaip turi būti rengiamas rašto darbas. Studijuojant šias gaires reikėtų atkreipti dėmesį į keletą dalykų.

Pirma, šioje knygelėje studentas vadinamas tyrėju. Autorės tikisi, kad metodinės priemonės nurodymai bus naudingi ne tik pirmos bei antros studijų pakopos studentams, bet ir doktorantams bei kitiems, kurie atlieka psichologijos tyrimus, pristato gautus rezultatus raštu ar žodžiu. Todėl ir pasirinktas bendresnis „tyrėjo“ įvardijimas.

Antra, rašydamos šias gaires, pirmiausia galvojome apie bakalauro ir magistro darbus, tačiau tie patys principai galioja ir kurso, mokslo tiriamiesiems darbams, kitoms empirinio tyrimo ataskaitoms (pvz., laboratoriniams darbams), kurias teikia Vilniaus universiteto psichologijos programų studentai. Visi šie darbai vadinami bendru rašto darbų pavadinimu.

Trečia, gairės parengtos pagal Vilniaus universiteto Studijų pasiekimo vertinimo tvarką ir Amerikos psichologų asociacijos reikalavimus (Publication Manual of the American Psychological Association, 6th ed., 2010), kuriais vadovaujasi dauguma mokslinių psichologijos žurnalų leidėjų, universitetų ir t. t. Todėl skaitant nurodymus reikia ypač atkreipti dėmesį į citavimo, literatūros sąrašo sudarymo, grafinio duomenų vaizdavimo ypatumus.

Ketvirta, knygelėje aptariama ir rašto darbo forma (teksto apipavidalinimas, sudedamosios dalys), ir turinys. Darbo formos reikalavimai yra privalomi visiems darbams, o turinio reikalavimai yra rekomendacinio pobūdžio ir gali kisti, nelygu pasirinkta tema ar tyrimo metodologija. Metodinėje priemonėje sudėtinga aptarti visus klausimus, kurie kyla rašant darbą, todėl tyrėjas, neradęs atsakymų šioje knygelėje, turi konsultuotis su darbo vadovu.

Metodinę priemonę sudaro kelios dalys: darbo planavimas, tyrimų etika, rašto darbo struktūra, toliau išsamiau aptiriamos rašto darbo sudedamosios dalys, bendrieji reikalavimai. Prieduose pateikiami įvairūs pavyzdžiai, bakalauro ir magistro darbų skirtumai bei klausimai, padedantys į savo darbą pažiūrėti recenzento akimis.

Autorės

Rašto darbo planavimas

Rašto darbo rengimas – sudėtingas ir iš tyrėjo daug pastangų reikalaujantis procesas, turintis tam tikrus etapus: darbo planavimo, tyrimo vykdymo ir atliktos veiklos bei gautų rezultatų ataskaitos rašymo. Pradėdamas rengti rašto darbą, tyrėjas turi vadovautis ilgalaikiu tikslu – laiku užbaigti rašto darbą. Tačiau toks tolimas ir gana nekonkretus tikslas turėtų būti skaidomas į mažesnius, trumpalaikius ir pamatuojamus tikslus. Planavimo tikslas yra apsibrėžti veiklas pagrindiniam tikslui pasiekti ir jų eiliškumą; identifikuoti rašto darbo vykdymo etapų rezultatus ir įvertinti laiką, per kurį jie bus pasiekti, įvertinti tyrimo atlikimą, darbo pažangą ir, jei reikia, koreguoti susidarytą planą.

Darbo rengimo veiklų eiliškumas gali būti įvairus ir priklauso nuo pasirinktos temos, tyrimo metodologijos ir paties tyrėjo asmenybės. Tačiau prieš pradėdamas tyrimą, kiekvienas tyrėjas turėtų užduoti sau keletą klausimų:

- *Ar pasirinkta rašto darbo idėja yra tinkama: ar ji atitinka psichologijos tematiką?*
- *Kiek nauja tyrimo problema, ar įmanoma ją tyrinėti?*
- *Ar būsimas tyrimas yra suprantamas: ar tyrimo tikslas yra aiškus? Ar į išsikeltus klausimus galima atsakyti, o hipotezes – iširti?*
- *Ar galima kompetentingai atlikti tyrimą: ar tinkamai pasirinkta tyrimo strategija? Ar identifikuoti visi kintamieji, galintys paveikti tyrimą? Ar pasirinkti tinkamiausi duomenų rinkimo ir analizavimo metodai? Ar duomenų rinkimui bus naudojami validūs ir patikimi instrumentai?*

Žinodamas atsakymus į šiuos klausimus, tyrėjas gali pradėti tyrimą, o jį užbaigęs ir aprašęs – tikėtis sėkmingo rezultato.

Psichologinių tyrimų etika

Planuojant tyrimą, renkant duomenis, juos analizuojant ir pateikiant išskyla klausimų, į kuriuos atsakyti galima tik remiantis psichologo etika. Tyrėjui reikia vadovautis tyrimų etika dar tik pradėdant planuoti tyrimą. Pirmą tyrėjas turi pasverti tyrimo riziką tyrimo dalyviams ir gautų rezultatų naudą. Įprastai tyrimo dalyvis gali patirti tik minimalią riziką. Minimali rizika – toks rizikos lygis, kurį patiria dalyvis kasdieniame gyvenime. Jeigu dėl dalyvavimo tyrime dalyviui kyla didesnė nei minimali rizika (pvz., dėl patiriamų neigiamų išgyvenimų, streso, nuovargio ir t. t.), tyrėjas turėtų konsultotis su labiau patyrusiais tyrėjais dėl tikslingumo atlikti tokį tyrimą. Antra, tyrėjas turėtų apsvaistyti, ar tikslinga rašyti darbą tokia tema, kuri yra nuodugnai išanalizuota kitų mokslininkų, kai naudojama tokia pati kaip ir ankstesnių tyrimų strategija (pvz., koreliacinė) ir nebesitikima gauti naujų rezultatų. Tokiu atveju tyrėjui, siekiančiam išvengti šios situacijos, rekomenduojama pasirinkti alternatyvią metodologiją ar bent jau kitokias procedūras tyrimui atlikti, pavyzdžiui, kitokią tyrimo strategiją ar instrumentus.

Pradėjęs rinkti duomenis, tyrėjas turi atsižvelgti į kitus tyrimų etikos aspektus. Pirmą, kiekvienam tyrimo dalyviui suprantama kalba turi būti raštu pateikta sutikimo dalyvauti tyrime forma. Jeigu tyrimo dalyvis nepilnametis (jaunesnis nei 18 metų), tokią sutikimo formą turi gauti ir tėvai (globėjai). Sutikimo forma gali būti tyrimo dalyvio pasirašoma ir nepasirašoma. Abiem atvejais sutikimo formoje tyrėjas turi nurodyti bendrą tyrimo tikslą, tyrimo trukmę, procedūras; teisę atsisakyti dalyvauti tyrime ar pasitraukti iš tyrimo bet kurioje jo stadijoje; galimą diskomfortą, potencialią riziką ar kitus veiksnius, dėl kurių tyrimo dalyvis galėtų atsisakyti dalyvauti tyrime; tikėtiną tyrimo naudą; kaip bus užtikrinamas tyrimo dalyvių konfidencialumas; kas suteiks informaciją iškilus klausimų. Sutikimo formą tyrėjas privalo pasirašyti vardu ir pavarde, nurodyti tikslią kontaktinę informaciją. Jei tyrėjas vykdo savarankišką tyrimą, nedėrėtų sutikimo formoje rašyti, kad tyrimo vykdytojai yra katedra, mokslininkų grupė ar darbo vadovas.

Jei apklausa vykdoma internetu, tyrimo dalyviui taip pat turi būti raštu pateikta sutikimo forma. Prieš pradėdamas tyrimo procedūrą, tyrėjo nustatytu būdu jis turėtų išreikšti sutikimą dėl dalyvavimo tyrime (pvz., paspausdamas sutikimo nuorodą ar mygtuką).

Sutikimo formos tyrimo dalyviui pasirašyti nereikia, jei dalyvaudamas tyrime jis patirs ne didesnę nei minimalią riziką, nebus atskleista jo tapatybė ir bus tiriamas ugdymo įstaigos kontekste įprastas mokymo procesas, klasės valdymo metodai arba

vykdomas stebėjimas natūraliomis sąlygomis, anoniminė apklausa ar archyvinis tyrimas, o tyrimo dalyvių atsakymai nesukels grėsmės jų saugumui, darbiniam statusui, geram vardui arba bus tiriami organizacijos kontekste darbo ar organizacijos efektyvumo veiksniai, nekeltys grėsmės tyrimo dalyviui netekti darbo. Sutikimo formos pasirašyti taip pat nereikia, jei tai numato teisės aktai ar įstaigos taisyklės. Kartais tyrėjui reikia gauti ne tik tyrimo dalyvio, bet ir įstaigos, kurioje atliekamas tyrimas, sutikimą. Tyrėjas, prieš pradėdamas tyrimą, privalo pateikti tikslią informaciją apie tyrimo projektą, o rinkdamas duomenis – nenukrypti nuo jo. Sutikimo formos pavyzdys yra dedamas į rašto darbo priedus.

Kiekvienas tyrimo dalyvis bet kuriame tyrimo etape turi teisę atsisakyti dalyvauti tyrime ar neleisti naudoti jau surinktų duomenų. Tyrėjas neturi teisės naudoti spaudimo ar kaip kitaip versti dalyvauti tyrime. Tai ypač aktualu įstaigose, kurios yra priėmusios bendras taisykles dėl dalyvavimo vykdomuose tyrimuose (pvz., tokias taisykles gali turėti mokyklos, socializacijos centrai, pataisos įstaigos ir pan.). Tyrėjas su visais tyrimo dalyviais turi elgtis pagarbiai ir sąžiningai (pvz., nepažadėti individualiai suteikti informacijos apie rezultatus, jeigu tyrėjas tokios galimybės neturi ar neketina to daryti; nekomentuoti individualių tyrimo dalyvių atsakymų ir kt.). Jeigu tyrimo pradžioje tyrimo dalyviams buvo pateiktas klaidingas tyrimo tikslas, iš karto pasibai-gus tyrimui būtina atskleisti tikrąjį tyrimo tikslą.

Tyrėjas privalo užtikrinti tyrimo dalyvių konfidencialumą. Su tyrimu nesusijusiems asmenims negalima atskleisti tyrimo dalyvio tapatybės ar kaip kitaip sukelti grėsmės, kad jis bus identifikuotas. Konfidencialumą būtina užtikrinti ne tik renkant, bet ir archyvuojant ar saugant duomenis elektroninėje laikmenoje. Jeigu tyrėjui būtina identifikuoti konkretų tyrimo dalyvį, duomenų bazėje jis turėtų būti užkoduotas, o kodo aprašymas saugomas kitame faile. Kiekvienas tyrėjas, atlikdamas tyrimą, privalo dirbti pagal savo kompetenciją (pvz., renkant klinikinės imties duomenis, tyrėjų komandoje turėtų būti reikiamą patirtį turintis tyrėjas; tyrime taikyti tik tokias procedūras ar instrumentus, kuriuos naudoti pakanka kvalifikacijos). Iškilus klausimui dėl kompetencijos, studentas visuomet turi kreiptis į savo darbo vadovą.

Surinktus duomenis tyrėjas turi saugoti, iki darbas bus įvertintas. Surinktų duomenų popierines versijas ir duomenų bazes rekomenduojama pateikti darbo vadovui.

Atlikus tyrimą, įprastai yra skelbiami rezultatai. Tai gali būti daroma rašto darbe, straipsnyje, konferencijos pranešime. Pristatant atlikto tyrimo rezultatus irgi privalu laikytis etikos. Tyrėjas turėtų sąžiningai skelbti visus gautus rezultatus. Jeigu kai kurie duomenys buvo atmesti, jis būtinai turi paaiškinti, dėl kokių priežasčių taip buvo pasielgta. Kaip ir atliekant tyrimą, būtina laikytis konfidencialumo tyrimo dalyvių atžvilgiu. Pateikiant apibendrintus statistinius duomenis tai padaryti nesudėtinga, tačiau tiriant specialias grupes ar atliekant kokybinį tyrimą, atvejų analizę gali kilti sunkumų.

Kad būtų išvengta galimo tiriamojo atpažinimo, vartojami išgalvoti vardai ar inicialai. Jeigu yra tikimybė būti atpažintam, dalyvis turi teisę neleisti skelbti surinktų duomenų.

Dauguma studentų surinktų duomenų ir sukurtų duomenų bazių yra išsamios ir naudingos, tačiau pateikęs rašto darbą studentas nebetekina jų toliau naudoti. Tokiu atveju duomenų baze galima pasidalyti su kitais tyrėjais. Kitiems tyrėjams naudojantis studento surinktais duomenimis publikuojant būtina nurodyti, kas surinko duomenis. Jei keli tyrėjai kuria bendrą duomenų bazę, ji gali būti panaudota keliems rašto darbams rašyti. Tačiau jei duomenis surinko vienas tyrėjas ir jais naudodamasis parašė baigiamąjį darbą, šie duomenys negali būti naudojami kito rašto darbo rašymui. Jei tyrėjas dalyvauja moksliniame projekte, savo rašto darbui gali naudotis projekto duomenų baze ar jos dalimi, gavęs projekto vadovo leidimą.

Rašydamas darbus tyrėjas turi būti sąžiningas naudodamasis kitų autorių idėjomis, mintimis, sukurtais produktais. Pagal Vilniaus universiteto Akademinės etikos kodeksą (2006), „studentai privalo laikytis akademinio sąžiningumo principo“ (p. 4), kurio vienas iš pažeidimų yra plagijavimas – svetimos autorystės, svetimo veikalo ar išradimo pasisavinimas (Naktinienė, Paulauskas, Petrokienė, Vitkauskas ir Zabarskaitė, 2005). Plagijavimo atvejai yra šie: tikslingai kopijuojamas kito autoriaus sukurtas tekstas, nenurodant autorystės; netinkamai nurodomi šaltiniai; šaltiniai iš viso necituojami; perdėtai naudojamos šaltiniais, t. y. rašto darbe nėra savo analizės, išvalgų, interpretavimo, o pateikiamos vien kitų autorių mintys. Plagijavimas yra ir darbo pirkimas iš kito asmens ar kito asmens darbo pateikimas kaip savo, net jeigu tai leidžia kitas asmuo. Plagijavimo nesudėtinga išvengti, jeigu tyrėjas taiko citavimo taisykles, perskaitytos ar išgirstos idėjos yra analizuojamos, o rašto darbe visuomet nurodomi šaltiniai. Šaltinius būtina nurodyti, kai naudojamos kito asmens žodžiais ar idėjomis, kai tiksliai cituojami kito asmens žodžiai ar idėjos, kai perspausdinami paveikslai, schemos ar lentelės. Plagijavimas yra ne tik kitų autorių minčių pasisavinimas ar netinkamas jų citavimas, bet ir savęs plagijavimas. Visas rašto darbas arba jo dalis negali būti panaudota vertinant kitą dalyką šiame ar kituose universitetuose (išskyrus studento parengtų kurso darbų panaudojimą savo bakalauro darbe ar semestrinių mokslo tiriamųjų darbų – magistro darbe) (VU Studijų pasiekimo vertinimo tvarka, 2012). Tikslūs citavimo nurodymai pateikiami Įvado skyriuje.

Rašto darbo dalys

Rašto darbą sudaro šios dalys:

- Antraštinis lapas;
- Pateikties lapas;
- Turinys;
- Santrauka (lietuvių ir anglų kalbomis);
- Svarbiausios sąvokos;
- Pratarmė;
- Įvadas;
- Tyrimo metodika;
- Rezultatai;
- Rezultatų aptarimas;
- Išvados;
- Literatūra;
- Priedai.

Antraštinio, pateikties lapų ir turinio pavyzdžiai pateikiami šios metodinės priemonės 1, 2 ir 3 prieduose.

Darbo pavadinimas

Darbo pavadinimas turi būti aiškus pačiam tyrėjui, nes tik tuomet bus aiškus ir skaitytojui. Perskaitę pavadinimą turime suprasti, kas bus nagrinėjama darbe. Tad reikėtų vengti neinformatyvių pavadinimų. Pavadinimas tinkamas, jei iš jo galima numanyti rašto darbo problemą (pvz., „Kaip paauglio žalingi įpročiai siejasi su geriausio draugo pasirinkimu“; „Paauglio žalingų įpročių, savęs vertinimo ir psichologinės gerovės ryšys“). Temą galima formuluoti kūrybiškai (pvz., „Už vieną muštą dešimt nemuštų duoda: tėvų taikomų fizinių bausmių ir vaiko probleminio elgesio ryšys“). Tačiau tokia temos formuluoatė ne visuomet tinkama.

Antraštinis lapas, pateikties lapas, turinys

Antraštiniame lape (kursinių, bakalauro ir magistro darbų) turi būti nurodomas universitetas, fakultetas ir katedra, kuri vykdo studento studijuojamą programą, darbo autoriaus vardas ir pavardė, studijų programos pavadinimas, darbo tipas (pvz., kursinis darbas), pavadinimas, darbo vadovo pareigos, mokslinis laipsnis, vardas ir

pavardė, darbo rašymo vieta ir metai (žr. 1 priedą). Jei rašydamas darbą studentas, be darbo vadovo, turėjo ir mokslinį konsultantą, jis taip pat nurodomas antraštiniame lape.

Pateikties lapas skirtas deklaruoti studento parašyto darbo savarankiškumui ir darbo pateikimui laiku vadovui bei katedrai. Katedrai pateikiamame darbe privalo būti studento ir vadovo parašai (žr. 2 priedą).

Turinyje išvardijamos visos pagrindinės darbo dalys, nurodant tikslus jų puslapius. Jei tam tikros pagrindinės darbo dalys skirstomos smulkiau ir yra pavadinamos, jas taip pat būtina nurodyti turinyje. Priedai, jų pavadinimai ir numeracija taip pat pateikiama turinyje (žr. 3 priedą).

Santrauka

Santrauka – informatyvus ir glaustas, dažniausiai tik vienos pastraipos viso darbo apibendrinimas. Rašto darbuose (bakalauro ir magistro) santrauka pateikiama lietuvių ir anglų kalbomis ant atskirų lapų. Nors santrauka dedama parengto darbo pradžioje iš karto po turinio, tačiau ji rašoma jau užbaigus visą darbą. Ir lietuvių, ir anglų kalbomis rašomos santraukos apimtis – po 130–180 žodžių (800–1000 spaudos ženklų be tarpų). Santraukos lietuvių ir anglų kalbomis yra tokios pačios. Santraukos viršuje visada rašomas darbo pavadinimas, darbo autorius, vieta, universitetas, metai ir puslapių skaičius.

Rašto darbo santrauka turi būti informatyvi. Geriausiai pradėti sakiniu, kuris leistų susidaryti bendrą vaizdą apie temą, tačiau jokių būdu nereikia kartoti darbo pavadinimo. Toliau pristatoma tyrimo problema ar tikslas (pagrindinis klausimas), trumpai aprašomi tyrimo dalyviai, tai yra nurodomas tyrimo dalyvių skaičius, jų amžius, lytis, iš kur jie atrinkti, nurodomi tyrimui naudoti instrumentai (dažniausiai parašomi tik jų pavadinimai) ar atlikti matavimai ir tyrimo strategija (pvz., metaanalizė, koreliacinis tyrimas ir pan.). Teksto forma pateikiami tik pagrindiniai rezultatai, išskiriamos svarbiausios išvados ar išvada. Net jei darbe suformuluotos kelios išvados, santraukoje jų numeruoti ar specialiai išskirti nereikia. Paskutiniu santraukos sakiniu galima įvardyti, kokią reikšmę turi atliktas tyrimas tolesniems tyrimams ar praktikai. Santraukos pabaigoje pateikiami trys–penki raktiniai darbo žodžiai.

Svarbiausios sąvokos

Rašto darbo autoriams rekomenduojama apibrėžti keletą (tris–septynias) svarbiausių sąvokų, vartojamų darbe, kartu nurodant apibrėžimų šaltinius. Jei sąvoka buvo verčiama iš užsienio kalbos, skliaustuose reikėtų nurodyti sąvoką originalo kalba. Jei sąvoka verčiama iš anglų kalbos, rekomenduojama pasitikslinti jos vertimą „Anglų–lietuvių

kalbų psichologijos žodyne“ (Bagdonas ir Rimkutė, 2013): jei sąvoka šiame žodyne yra, jos anglų kalba nebereikėtų pateikti. Originalo kalba pateikiamos tik tos sąvokos, dėl kurių vartojimo lietuvių kalba nėra bendro sutarimo ar verčiama iš kitų nei anglų užsienio kalbų (pavyzdžiui, vokiečių, prancūzų ar rusų). Kartais tyrėjas sąvoką apibūdina pateikdamas savo apibrėžimą. Tada citavimo šaltinis nenurodomas.

Pratarmė

Pratarmėje dėstomi temos pasirinkimo motyvai, nurodomas bendras darbo temos kontekstas, jos aktualumas, nauda. Ši informacija darbo Įvade nebekartojama. Pratarinę tinka pradėti platesniu įvadu į temą, pasitelkiant pavyzdžių iš patirties ar vartojant vaizdingą posakį, patarlę. Pratarinės pabaigoje glaustai pristatoma *tyrimo problema* (kuri daug plačiau plėtojama Įvade). Problema – tai klausimas, į kurį apibrėžtoje srityje (tam tikroje temoje) trūksta atsakymo ar sprendimo (Rienecker ir Jorgensen, 2003). Ji dažniausiai kyla skaitant literatūrą, kai tyrėjas atranda, kas dar nežinoma šia tema, dėl ko nesutaria kiti tyrėjai ar gaunami prieštaringi rezultatai. Pristačius problemą Pratarinėje galima būti padėkoti tyrimo dalyviams ar kitiems asmenims, prisidėjusiems prie darbo organizavimo ar atlikimo. Jei pateiktas darbas yra didesnio projekto dalis, Pratarinėje būtina nurodyti tikslų projekto pavadinimą, numerį, projekto trukmę ir etapą, kuriame studentas dalyvavo. Pratarinė turėtų būti ne ilgesnė nei 1–1,5 lapo.

Problemos formuluotės Pratarinėje pavyzdys:

Taigi, nėra aišku, kurie paauglio asmenybės bruožai siejami su patiriamų elektroninių patyčių intensyvumu.

Įvadas

Rašto darbo Įvadas yra tarsi pamatas būsimam tyrimui. Įvadas svarbus atliekant ir kokybinius, ir kiekybinius tyrimus. Rašto darbo Įvado tikslas yra būsimą tyrimą pagrindimas, kritinis esamų nagrinėjamos temos tyrimų įvertinimas (Rosnow & Rosnow, 2006). Tai visų pirma kryptinga mokslinės literatūros analizė. Jame supažindinama su nagrinėjama tema ir parodoma, kodėl svarbu apie tai kalbėti. Įvadas kartu parodo tyrėjo požiūrį į temą, jo gebėjimą atskleisti teorinį nagrinėjamos temos aspektą, jos kritišką vertinimą. Todėl Įvadas niekada neturėtų virsti tik referuojama medžiaga arba apžvelgiamos literatūros santrauka. Įvade perskaityta literatūra privalo būti analizuojama, sintetuojama, perfrazuojama, vertinama, kartu ir cituojama bei referuojama (Rosnow & Rosnow, 2006). Labai svarbu vertinti pateikiamą informaciją, ją lyginti tarpusavyje, kad atsiskleistų rašančiojo požiūris ir santykis į pateiktus faktus. Išvengti literatūros referavimo padeda kritiško skaitymo įgūdžiai – aktyvus skaitymas, kurio tikslas yra įvertinti literatūrą, rasti pagrindinius tekstų teiginius, hipotezes ir suvokti, kokiais argumentais jie

yra pagrįsti (Rosnow & Rosnow, 2006). Tai skaitymas ir kartu medžiagos analizavimas bei interpretavimas, nes skaitydamas tyrėjas turi suformuoti savo argumentus, nuomonę ir idėjas. Kritinis skaitymas – tai klausimų kėlimo ir atsakymų paieškos procesas. Kritiniam skaitymui visada padeda atsakymų ieškojimas į tam tikrus klausimus:

- *Kokie pagrindiniai šio teksto aspektai?*
- *Ar pagrindinės idėjos gerai pagrįstos? Ar pateikti geri pavyzdžiai?*
- *Ar logiškai ir nuosekliai pateikiama informacija?*
- *Ar skaitomo teksto tyrimo klausimai ar hipotezės logiškai ir aiškiai suformuluoti ir pagrįsti teorine apžvalga?*
- *Gal tekste trūksta faktų, idėjų, teorijų, pavyzdžių? Ar sutinkame / nesutinkame su autoriumi? Kodėl?*
- *Ar gali būti pateiktos kitos išvados iš pateiktų rezultatų?*
- *Kokie ryšiai tarp šio teksto ir kitų, kuriuos skaitome?*

Kritinio skaitymo įgūdžiai padeda įvertinti studijuojamą literatūrą, jie leidžia tyrėjui nuspręsti, kurie literatūros šaltiniai turi būti pristatomi įvade. Ne visuomet visi literatūros šaltiniai, kuriuos tyrėjas perskaitė, pristatomi šiame skyriuje. Įvade paliekama literatūra turi būti tinkama nagrinėjamai temai. Literatūros šaltiniai gali būti patys įvairiausi. Tyrėjas turėtų nenaudoti populiariosios spaudos šaltinių, o remtis moksliniais: knygomis, monografijomis, straipsniais ir pan. Nereikėtų rašto darbo įvade naudotis vadovėliais. Vadovėliai tinkami svarstant temas, rašant kurso darbus, tačiau bakalauro ir magistro darbų įvade vadovėlių medžiagos citavimo reikia vengti, nebent tai reikalinga bendrai informacijai pateikti. Rašto darbe naudojama literatūra turėtų būti kuo naujesnė. Jei būtina, galima įtraukti klasikinių veikalų. Gali būti, kad pasirinkta tema nėra labai naujos literatūros (paskutinių dešimties metų), tuomet reikia apžvelgti ankstesnių metų literatūrą. Tokia situacija tyrėjui turėtų būti nuoroda, kad greičiausiai tema jau yra išsamiai išnagrinėta arba yra pasikeitę terminai ir naujesnės literatūros reikėtų ieškoti pasitelkus kitus raktinius žodžius. Tyrėjai, skaitydami literatūros šaltinius, susiduria, kad autoriai cituoja ankstesnių autorių darbus. Jei tyrėjas naudojami tokiu literatūros šaltiniu ir iš jo cituoja ankstesnių autorių darbus, tai šis literatūros šaltinis vadinamas antriniu. Tyrėjas turėtų naudotis pirminiais, t. y. originaliais, šaltiniais ir vengti antrinių. Antriniuose šaltiniuose autoriai, cituodami ankstesnių tyrimų rezultatus ar išvagas, informaciją jau interpretuoja, analizuoja. Todėl skaitydamas pirminius šaltinius tyrėjas tą pačią informaciją gali suprasti visiškai kitaip nei antrinių šaltinių autoriai. Jei neįmanoma rasti pirminių šaltinių, tik tuomet galima naudotis ir cituoti antrinius šaltinius. Visi moksliniai literatūros šaltiniai, kurie laisvai prieinami internete, turi būti atsakingai peržiūrėti ir įvertinti, ar yra tinkami ir juose pateikta informacija galima pasitikėti. Jei tyrėjui sunku tai įvertinti, tuomet darbuose geriau nenaudoti tokios informacijos.

Kiekvieno rašto darbo Įvadas turi tam tikrą struktūrą. Lengviausiai ją apibūdinti pasitelkus piltuvėlio vaizdinį. Rašant Įvadą reikia pradėti gana plačiai ir vėliau konkretinti informaciją, iki prieinant prie tyrimo klausimų, uždavinių, t. y. siauriausios piltuvėlio dalies. Taigi, Įvadas baigiamas labai siauros, specifinės informacijos pateikimu. Plačiausia dalis paprastai supažindina su tema, todėl tinkama pradėti net paprastais gyvenimiškais pavyzdžiais ar informacija, kuri taikliai iliustruotų temą, problemą. Tada nuosekliai ir logiškai išdėstomi visi temos konstruktai: pateikiama žinoma informacija. Jei ankstesni tyrėjų darbai atsako į visus temos klausimus, tai kyla abejonė, kam reikalingas šis tyrimas, ir galbūt neverta daryti dar vieno tyrimo tokia tema (tai galioja magistro darbui). Svarbu ne tik pateikti ankstesnių tyrimų ar darbų medžiagą, bet išvelgti ir nišas naujiems tyrimams, ankstesnių darbų trūkumus ir kaip juos galima ištaisyti rašto darbe. Todėl pristatant jau esamus tyrimus ar literatūrą svarbu įvardyti ankstesnių tyrimų trūkumus. Tai padės atskleisti naujumo aspektą, kuris būtinas magistro darbuose (detalūs rašto darbų skirtumai nurodomi 4 priede) ir suformuluoti savo tyrimo klausimus. Įvade svarbu apibūdinti ir apžvelgti visus darbe nagrinėjamus konstruktus, svarbiausius nagrinėjamos temos šaltinius (tikrai nereikia visko, ką tyrėjas žino visomis psichologijos temomis), kurie gali padėti išdėstyti argumentus.

Įvado pabaigoje atskiru poskyriu pateikiamas tyrimo tikslas, klausimai (uždaviniai) ir (ar) hipotezės. Jei autorius vykde tyrimą pagal konkrečią tyrimo schemą, kurioje pateikiami visi kintamieji ir numanomi ryšiai tarp jų, ši schema taip pat pateikiama Įvado pabaigoje.

Tyrimo tikslas – tai paaiškinimas, ko tyrėjas siekia rašto darbo tyrimu. Tikslu formuluotėje turi atsispindėti tyrimo tema ir objektas, kas bus tiriama (Rienecker ir Jorgensen, 2003).

Šio darbo tikslas yra įvertinti ryšius tarp paauglių patiriamos prievartos mokykloje ir jų santykių su tėvais ir nustatyti, kaip šiuos ryšius veikia paauglio asmenybės būdo bruožai.

Tyrimo klausimai (uždaviniai) suskaido tyrimo tikslą ir nurodo, kaip tas tikslas bus pasiektas (Rienecker ir Jorgensen, 2003).

*Kaip skiriasi merginų ir vaikinų patiriamos prievartos mokykloje lygis?
Kokiais asmenybės būdo bruožais pasižymi paaugliai, patiriantys prievartą mokykloje?
Kaip siejasi paauglių patiriama agresija mokykloje ir santykių su tėvais kokybė?*

Klausimų (uždavinių) skaičius priklauso nuo temos, bet dirbtinai jų smulkinti nereikia. Tyrėjas formuluodamas tyrimo klausimus (uždavinius) turi savęs klausti, ką tyrimu nori pasakyti skaitytojui, į kokius klausimus (uždavinius) svarbu rasti atsakymus.

Gerai visada susirašyti visus tyrėją dominančius klausimus (uždavinius). Jei klausimų (uždavinių) per daug, peržiūrėjus būtina palikti tik svarbiausius, į kuriuos ir bus atskoma rašto darbe.

Tyrimo hipotezė – tai spėjamas ir iš anksto numatomas rezultatas (Rienecker ir Jorgensen, 2003).

Tikėtina, kad konfliktiški santykiai su tėvais lems dažnesnę merginų patiriamą fizinę agresiją mokykloje iš bendraamžių.

Jei formuluojamos tyrimo hipotezės, jos turi būti pagrįstos apžvelgta literatūra. Dažniausiai hipotezės keliamos remiantis ankstesniais tyrimais, idėjomis. Jei pagrindimo įvade nėra, hipotezė neturi būti formuluojama. Hipotezių skaičius priklauso nuo tiriamos problemos. Atliekant kokybinius tyrimus hipotezės nėra formuluojamos, pateikiami tik tyrimo klausimai.

Kaip parašyti gerą įvadą. Kartais tyrėjui žodžiu perteikti savo idėjas būna paprasčia, tačiau rašymo procesas – keblus. Rašymą reikėtų traktuoti kaip pasakojimą kitam asmeniui, todėl nereikia stengtis padaryti tekstą labai moksliską arba nesuprantamą kitiems. Įvadas, kaip rašinys, turi pradžią, dėstymą, pagrindimą ir pabaigą. Tik rašiniuose mintims pagrįsti naudojama grožinė literatūra, o rašto darbuose – mokslinė. Įvade skyriai, poskyriai, pastraipos ir mintys turi logiškai sietis. Rašto darbo įvade atskiros temos ar potemės atskiriamos poskyriais, kurie numeruojami ir pavadinami, tačiau ir jie turi sietis tarpusavyje, o skaitytojui turi būti aiškus jų pateikimo eiliškumas. Įvado ilgumas priklauso nuo pasirinktos temos. Nereikėtų manyti, kad kuo ilgesnis įvadas ir kuo daugiau prirašyta, tuo jis geresnis. Ir trumpas įvadas gali būti kokybiškas. Kad ir kokios apimties įvadas būtų, svarbu, kad atsispindėtų visi nagrinėjami aspektai, teiginiai būtų pagrįsti, o kalba tiksli ir aiški, be gramatikos ir stiliaus klaidų. Gramatinės, stiliaus ar korektūros klaidos menkina net ir labai gero darbo įspūdį.

Įvadas (ir kitos rašto darbo dalys) bus gerai parašytas, jei bus gerai parašyta kiekviena jo pastraipa. Pastraipa – tai viena aiški mintis, kuri turi pradžią, dėstymą ir pabaigą. Pastraipa ar kelios pastraipos kartu turi tapti vienu aiškiu argumentu, įrodančiu tam tikrą tiesą, požiūrį (Kerr, 2004). Pastraipa pradedama sakiniu, kuris pristato, ko skaitytojas galėtų iš jos tikėtis. Toks sakiny ar sakiniai dažniausiai būna paties darbo autoriaus mintys. Kita pastraipos dalis – dėstymas. Čia tyrėjas remiasi skaitytuose literatūros šaltiniuose pateikta informacija, kuri pagrindžia tai, ką tyrėjas teigė pastraipos pradžioje. Šioje dalyje cituojamos, referuojamos, analizuojamos, abstrahuojamos kitų autorių mintys ar tyrimų rezultatai (Kerr, 2004). Galima aptarti bent keletą pavyzdžių (tyrimų), kurie gerai pagrindžia pastraipos pradžioje pasakytą mintį. Aptaręs vieną pavyzdį ir prieš pateikdamas kitą, tyrėjas gali parašyti savo

trumpas išvadas apie pavyzdį (tai jau būtų rašančiojo mintys). Kiekviena pastraipa turėtų baigtis išvados sakiniu. Dažnai manoma, kad svarbiausia yra kitų autorių citavimas ir pavyzdžių pateikimas pastraipoje, o išvada yra tarsi savaime suprantama ir jos nereikėtų suformuluoti (Kerr, 2004). Tačiau pateiktą informaciją (pastraipos dėstymą) kiekvienas skaitytojas gali interpretuoti skirtingai. Todėl nevertėtų manyti, kad darbo vadovas ar recenzentas pateiktą informaciją interpretuos taip pat kaip ir tyrėjas. Pastraipos išvados sakinyje turėtų būti paties rašančiojo mintys ir kitų autorių cituoti nereikėtų. Išvada formuluojama labai įvairiai: galima apibendrinus pateiktą informaciją grįžti prie minties pastraipos pradžioje ir ją performuluoti, galima kelti naują klausimą, kas nuves jau į kitą pastraipą, galima diskutuoti tai, kas jau pasakyta pastraipoje, ir pan.

Įvade pasitaikančios *dažniausios klaidos*: netinkama pastraipų struktūra, atskiros pastraipos ar įvado skyriai nėra tarpusavyje susiję; iš įvado nepaaiškėja tyrimo klausimai, nepagrindžiamos hipotezės ar apskritai neaiški tyrimo problema; įvadas pateikiamas nenuoseklia pasakojimo forma, yra daug atskirų minčių, neaišku, kaip poskyriai siejasi su tyrimo tikslu ir klausimais; neaiškiai įvardijami nagrinėjami konstruktai; nepateikiamos nuorodos. Todėl parašius įvadą svarbu įvertinti, ar jis yra tinkamas ir galima teigiamai atsakyti į šiuos klausimus:

-
- *Ar nagrinėjami reiškiniai aiškiai įvardyti ir apibrėžti? Ar aiškiai pristatyta darbo problema?*
 - *Ar pateiktas teorinis ir empirinis nagrinėjamos problemos pagrindimas?*
 - *Ar aiškiai įvardyti tyrimo klausimai ar hipotezės ir jie turi pagrindimą?*
 - *Ar pristatoma medžiaga yra analizuojama ir nuo bendresnės informacijos pereinama prie specifinės?*
 - *Ar atskiros įvado dalys siejasi ir nuosekliai pereina viena į kitą?*
 - *Ar atskiri argumentai (pastraipos) atitinka reikiamą struktūrą?*
 - *Ar tekstas aiškus ir įtikinantis skaitytoją?*
-

Tyrimo metodika

Ši dalis yra ypač svarbi spendžiant apie atlikto tyrimo kokybę ir daromų išvadų pagrįstumą. Yra keli privalomi šios dalies poskyriai. Tačiau kiekybinio ir kokybinio tyrimo metodikos aprašymas skiriasi. Pirmiausia aptarsime *kiekybinio tyrimo* metodikos sudedamąsias dalis, po jų – *kokybinio*.

Kiekybinio tyrimo metodika

Kiekybinio tyrimo metodikos dalį sudaro tyrimo dalyvių, naudojamų instrumentų ir matavimų, tyrimo eigos ir duomenų tvarkymo poskyriai.

Tyrimo dalyviai. Tyrimo metodikos dalyje rekomenduojama tyrime dalyvavusius asmenis įvardyti tyrimo dalyviais. Pagarbus ir lygiavertis tyrėjo santykis su tyrimo dalyviais turėtų atsispindėti ne tik atliekant tyrimą, bet ir pateikiant tyrimo ataskaitą, t. y. rašant darbą. Aprašant rezultatus ne visuomet bus patogu įvardyti juos tyrimo dalyviais, todėl priklausomai nuo pasirinktos procedūros tyrimo dalyvius galima vadinti respondentais (jei pateikė informaciją apie save), informantais (jei teikė informaciją apie kitus asmenis, pvz., tėvai apie vaikus), tiriamaisiais (jei tyrėjas atliko intervencijas) ar testuojamaisiais (jei tyrimo dalyviai buvo testuojami).

Šiame poskyryje pateikiama informacija apie tyrimo dalyvių, kurių duomenys bus pristatomi rezultatų dalyje, bendrą skaičių ir jų atrankos procedūrą. Atrankos procedūros aprašyme tyrėjas turėtų pažymėti, kaip ir iš kur buvo atrinkti tyrimo dalyviai, kad skaitytojas galėtų susidaryti vaizdą apie imties reprezentatyvumą, o kartu ir apie gautų rezultatų apibendrinimą. Tyrėjas turėtų pažymėti, ar buvo taikoma tikimybinė, ar netikimybinė atranka. Jeigu taikyta tikimybinė atranka, tuomet ji detalizuojama pažymint, kokia tiksliai buvo taikyta (paprasčiausia atsitiktinė, sisteminga atsitiktinė, sluoksniuota, klasterinė), jeigu netikimybinė – tuomet, be procedūros detalizavimo (patogioji, sniego gniūžtės, tipinio atvejo), būtina pateikti argumentus, kodėl pasirinkta tokia atrankos procedūra. Kartais tyrėjas, norėdamas išlaikyti tyrimo dalyvių konfidencialumą, neįvardija, iš kokių įstaigų jie buvo atrinkti. Tokiu atveju būtina kuo išsamiau aprašyti įstaigas:

Tyrimo dalyvavo 15–17 metų mokiniai iš dviejų Vilniaus, vienos Kauno ir vienos Alytaus rajono gimnazijų.

Jei tyrimas atliekamas konkrečioje organizacijoje (organizacijose), reikia pateikti trumpą organizacijos aprašymą, pristatyti veiklos pobūdį ir imties formavimo būdą. Jei žinomas bendras darbuotojų skaičius ir naudojama tikimybinė atranka, reikia nurodyti, ar imtis reprezentuoja visus darbuotojus arba analizuojamą grupę, pavyzdžiui, pagal pareigas. Pavyzdys paimtas iš Levinaitės (2010) magistro darbo:

Tyrimo dalyvavo tarptautinės įmonės aktyvių pardavimų padalinio darbuotojai. Padalinys pradėjo veiklą 2009 gruodžio mėn., iš viso vienu metu darbą pradėjo 29 pardavimo telefonu specialistai, visi buvo įtraukti į tyrimą, <...> todėl objektyvūs darbo atlikimo matavimai yra visiems vienodi. Jei pardavimų skaičius buvo paveiktas aplinkos faktorių (pvz., šventinis sezonas, konkurentų akcijos), visi vadybininkai turėjo vienodas sąlygas. (P. 28)

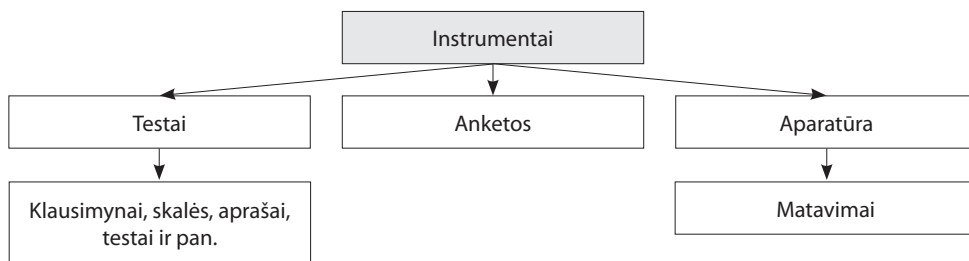
Toliau tyrėjas pateikia pagrindines demografines ir kitas tyrimo tikslui realizuoti ar galinčias lemti surinktų duomenų kokybę svarbias charakteristikas. Jeigu tyrimui buvo sudaryta viena imtis, tuomet įprastai pateikiamas bendras dalyvių skaičius nurodant pagrindines demografines charakteristikas – lytį ir amžių. Jeigu imtį sudarė

kelios tiriamų dalyvių grupės, tada bendro dalyvių skaičiaus pateikti nereikėtų (pvz., *informaciją apie 152 vaikus pateikė 18 mokytojų ir 148 tėvai*). Šiame poskyryje tyrėjas turi pateikti ir kitas tyrimo dalyvių charakteristikas, kurios bus naudojamos atliekant rezultatų analizę. Pavyzdžiui, jeigu bus analizuojami skirtingo išsilavinimo tyrimo dalyvių atsakymai, tuomet būtina nurodyti, koks yra tyrimo dalyvių išsilavinimas; jeigu keliamą hipotezę, kad einamos pareigos gali prognozuoti įsipareigojimą organizacijai, tuomet būtina nurodyti, kiek imtyje yra aukščiausio lygio, vidutinio lygio vadovų ir vadovaujančių pareigų neturinčių tyrimo dalyvių.

Jei tik tyrėjas turi informaciją, svarbu paminėti tyrimą pradėjusių ir jį baigusius dalyvių skaičius, taip pat išdalintų tyrimo instrumentų (pvz., klausimynų) skaičių ir grąžintų tyrimo instrumentų skaičių. Juk ne visuomet tyrėjui pavyksta visus tyrimo dalyvius „išlaikyti“ iki tyrimo pabaigos ar tiriant didesnę grupę surinkti atgal visus išdalintus instrumentus. Tai ypač sudėtinga, jeigu tyrimas yra išilginis (longitudinis) arba matavimai vykdomi kelis kartus. Jeigu išilginio tyrimo ar tyrimo, kuris atliekamas per kelis kartus, pirmojo ir paskesnių matavimų dalyvių skaičius skiriasi, būtina pažymėti imčių dydį skirtingais tyrimo etapais. Jeigu tyrėjui yra žinomos priežastys, kodėl sumažėjo tyrimo dalyvių skaičius, jas būtina parašyti. Informacija apie tyrimo nebaigusius dalyvius (jeigu jų skaičius yra nemažas) turi būti pateikiama šioje dalyje ir, jeigu tai tikslinga, aptariama interpretuojant duomenis.

Instrumentai, matavimai, aparatūra. Šiame poskyryje detalai aprašomas kiekvienas tyrime naudotas instrumentas, aparatūra, stimulinė medžiaga ar matavimas. Kintamuosius būtina operacionalizuoti ir taip pagrįsti instrumento ar matavimo pasirinkimą.

Tyrėjų darbuose naudojamus instrumentus sąlygiškai galima suskirstyti į tris grupes: testai, anketos, aparatūra. Dėl aiškumo 1 pav. pavaizduosime instrumentų skirstymą.

1 pav. Rašto darbuose naudojami instrumentai

Rašantis darbą tyrėjas turi būti kompetentingas ir skirti anketas nuo klausimynų, skalių, aprašų ir pastarųjų nevadinti anketomis, o anketų – klausimynais. Klausimynai, skalės, aprašai, testai šiuose metodiniuose nurodymuose bus apibendrintai vadinami testais. Tokia nuostata įtvirtinta ir Tarptautiniame testų naudojimo reglamente (2000). Naudodamas testą savo darbe, tyrėjas turi vadovautis Tarptautiniu testų naudojimo reglamentu, LPS Standartizuotų psichologinio įvertinimo metodikų reglamentu. Aprašant testą pateikiama tokia informacija: lietuviškas pavadinimas, trumpinys (jei toks yra), originalus pavadinimas, jo autorius (autorai), originalaus testo publikavimo metai. Toliau nurodomi lietuviškos testo versijos adaptacijos autoriai ir publikavimo metai. Trumpai aprašoma, kas vertinama testu, kokios jo dalys (pvz., subskalės) ir ką jos matuoja, kokios užduotys ar teiginiai (rekomenduojama pateikti jų pavyzdį) ir jų atsakymų pobūdis ir kaip vertinami ir skaičiuojami gauti rezultatai. Būtina nurodyti, kokiai tikslinei grupei skirtas originalus testas. Jei testas nėra publikuotas Lietuvoje (nėra išleistas naudotojo vadovas ar paskelbtas moksliniame žurnale), būtina nurodyti, kaip tyrėjas jį gavo ir kokios jo naudojimo sąlygos (pvz., leidimas gautas išversti iš originalo kalbos, modifikuoti ir naudoti tik vieno tyrimo tikslais).

Toliau pateikiamas testo aprašymo pavyzdys iš Eismontaitės (2013) magistro darbo:

Berlyno intelekto struktūros testas jaunuoliams: gabumų ir ypatingų gabumų atpažinimas (Berliner Intelligenzstrukturtest für Jugendliche: Begabungs- und Hochbegabungsdiagnostik (BIS-HB), A. O. Jäger, H. Holling, F. Preckel, R. Schulze, M. Vock, H.-M. Süß, ir A. Beauducel, 2013).

PASKIRTIS. BIS-HB skirtas nustatyti vaikų ir jaunimo nuo 12 iki 16 metų amžiaus intelekto struktūrą. BIS-HB tinkamas vidutinių, aukštesnių nei vidutinių ir labai aukštų gebėjimų asmenų intelekto struktūros diferencinei diagnostikai.

STRUKTŪRA. BIS-HB sudaro 45 užduočių grupės ir viena papildoma „apšilimo“ užduočių grupė. 45 užduočių grupės sudaro 8 skales: keturias operacijų (Samprotavimas, Kūrybiškumas, Atmintis, Apdorojimo greitis), tris turinio (Verbaliniai gebėjimai, Matematiniai gebėjimai, Vizualiniai gebėjimai) ir vieną Bendrojo intelekto BI skalę.

- 1) Samprotavimas S: sudėtingos informacijos apdorojimas atliekant užduotis, kurių neįmanoma iš karto išspręsti, nes sprendimams reikia pasitelkti įvairiapušį, sąsajas formuojantį, formalų loginį, tikslų mąstymą ir dalykinį informacijos vertinimą.*
- 2) Kūrybiškumas K: lankstus idėjų kūrimas, kuriam reikalinga įvairi informacija, vaizduotės gausa, gebėjimas suvokti dalykus įvairiapusiškai, matyti kitus variantus, priešastis ir galimybes.*
- 3) Apdorojimo greitis G: darbo sparta, kai suvokiama be didelių pastangų ir susitelkiama sprendžiant paprastos struktūros nesunkias užduotis.*
- 4) Atmintis A: aktyvus įsiminimas ir įvairios medžiagos atpažinimas arba atgaminimas praėjus nedaug laiko.*
- 5) Vizualiniai gebėjimai Vz: medžiagos apdorojimas, kuriam reikia regimojo vaizdinio arba erdvinio įsivaizdavimo.*

- 6) *Matematiniai gebėjimai M: simbolinės skaičių sistemos įsisavinimas ir gebėjimas ja naudotis.*
- 7) *Verbaliniai gebėjimai Vb: simbolinės kalbinės sistemos įsisavinimas ir gebėjimas ja naudotis.*

Kiekviena užduočių grupė BIS modelyje priskiriama vienai operacijų ir vienai turinio skalei.

REZULTATŲ VERTINIMAS. Pirmiausia įvertinamos atskiros užduotys ir suskaičiuojami pirminiai balai (teisingų arba tinkamų atsakymų skaičius). Penkios K skalės užduočių grupės (2 iš Vz skalės ir 3 iš Vb skalės) gali būti vertinamos dviem metodais: U metodu, kai vertinama idėjų gausa, ir X metodu, kai vertinama idėjų įvairovė.

PATIKIMUMAS. Duomenys apie lietuviškos BIS-HB testo versijos patikimumą ir validumą yra pateikti vadove (Jäger et al., 2013). Originalaus (vokiško) BIS-HB testo skalių patikimumas, įvertintas dalijimo pusiau metodu, išsidėsto intervale nuo $r = 0,79$ (A, K) iki $r = 0,92$ (S), vidinio suderintumo metodu – nuo $\alpha = 0,80$ (A) iki $\alpha = 0,90$ (BI).

NORMOS. Lietuviškos normos pateiktos vadove (Jäger et al., 2013). (P. 22–23)

Klausimyno aprašymo pavyzdys iš Kardelytės (2013) magistro darbo:

Galių ir sunkumų klausimynas (SDQ), 1997 metais sukurtas Goodmano, skirtas įvertinti 4–16 metų vaikų elgesio ir emocinius sunkumus, santykius su bendraamžiais bei socialų elgesį, vaiko galias ir sunkumus bei jų poveikį įvairioms vaiko gyvenimo sritims. Klausimyną sudaro 3 versijos (4–16 metų vaikų tėvams T_{4-16} , 4–16 metų vaikų mokytojams M_{4-16} ir 11–16 metų vaikams V_{11-16}). Kiekvienoje versijoje pateikiami 25 teiginiai apie teigiamas ir neigiamas vaiko savybes, iš kurių 10 suformuluoti kaip vaiko galios ir 15 – kaip sunkumai. Visi teiginiai sudaro penkias skales – Socialumo, Hiperaktyvumo, Emocinių simptomų, Elgesio problemų bei Problemų su bendraamžiais – po penkis teiginius kiekvienoje. Vertindami teiginius tėvai bei mokytojos pasirenka vieną variantą iš pateiktų trijų galimų atsakymų: „Netiesa“, „Iš dalies tiesa“ arba „Tiesa“. Atitinkamai šie atsakymai vertinami balais 0, 1 arba 2. Tuo tarpu vaiko galias apibūdinantys teiginiai vertinami atvirkščiai. Tokiu būdu gaunami kiekvienos atskirai skalės balai bei bendras sunkumų įvertis, kuris suskaičiuojamas susumavus visų, išskyrus socialumo, skalių balus (Gintilienė ir kt., 2004). Norint įvertinti gabių vaikų sunkumus ir galias, gauti įverčiai lyginami su bendros populiacijos normomis. Remiantis Goodman (1997), normų sudarymas pagrįstas tuo, kad apie 80 procentų visų populiacijos vaikų sudaro norma, 10 procentų patenka į ribos ir taip pat 10 į nuokrypio kategoriją (Gintilienė ir kt., 2004). Platesnę informaciją apie klausimyną galima rasti internetinėje svetainėje: <http://www.sdqinfo.com/py/sdqinfo/b3.py?language=Lithuanian>

SDQ klausimynas pasižymi geromis psichometrinėmis charakteristikomis. Lietuviškojo SDQ tėvų ir mokytojų versijų patikimumas, nustatytas vidinio suderintumo metodu, yra patenkinamas ir geras. Visų trijų lietuviškų versijų konstrukto validumą patvirtino koreliacinė ir faktorių analizė, o kriterinį – „klinikinės“ ir neklinikinės grupių lyginamoji analizė (Gintilienė ir kt., 2004). Šiame tyrime naudotos tik dvi – mokytojų ir tėvų – versijos. Šių dviejų versijų vidinio suderintumo ir suderintumo tarp dviejų vertintojų įverčiai pateikiami Rezultatų skyriuje prie kiekvienos skalės atskirai. (P. 21–22)

Visiems tyrime naudojamiems testams būtina pateikti patikimumo ir validumo įrodymus:

- 1) Jeigu tyrime naudojami standartizuoti testai, tuomet pateikiami Lietuvos standartizacinės imties patikimumo ir validumo rodikliai (arba nurodomi šaltiniai, kur šie rodikliai yra skelbiami). Jeigu tiriama specifinė imtis, t. y. neatspindinti bendros populiacijos, tuomet darbe būtina pateikti patikimumo ir validumo įrodymus ir tirtai imčiai.
- 2) Jei testas nėra publikuotas Lietuvoje (išleistas naudotojo vadovas ar paskelbtas moksliniame žurnale) ar testas Lietuvoje nebuvo adaptuotas, tačiau naudotas ankstesniuose tyrimuose, tyrėjas privalo sužinoti testo naudojimo sąlygas (susiėkęs su testą publikavusiais ar jį adaptavusiais Lietuvoje autoriais ir, jei reikia, su testo autoriais ar leidėjais) ir į jas atsižvelgdamas naudoti testą darbe. Jeigu susisieki su testo autorių teisių turėtojais paaiškėja, kad testas jau yra išverstas iš originalo kalbos ir atsižvelgiant į atliktų tyrimų psichometrinius rodiklius yra vertinamas kaip patikimas ir validus, tyrėjas neturi teisės atlikti klausimyno vertimo iš naujo ir taikyti „savo“ versiją. Kartais sudėtinga susisiekti su testo autoriumi ar autorių teisių turėtojais, tačiau tyrėjas turi dėti visas pastangas, kad leidimas naudoti testą būtų gautas prieš pradėdant jį taikyti. Tos pačios taisyklės taikomos ir tiems testams, kurie skelbiami įvairiuose tinklalapiuose. Dažnai tame pačiame tinklalapyje yra nurodomos sąlygos, kuriomis testas gali būti naudojamas. Tačiau įprastai apie testo vertimą į kitą kalbą sąlygose nėra nurodyta, todėl tyrėjas, norėdamas testą naudoti lietuvių kalba (t. y. originalųjį testą išversti ir pritaikyti Lietuvos populiacijai), turi susisiekti su testo autoriais ir išsiaiškinti testo naudojimo galimybes. Naudojant tokį testą būtina darbe pateikti patikimumo ir validumo įrodymus tirtai imčiai.

Anketas įprastai sudaro patys tyrėjai. Aprašant anketas nurodomi, kokie kintamieji ir kokias klausimais bus vertinami, kaip gaunamos kintamųjų vertės. Anketoms patikimumo ir validumo rodikliai nėra skaičiuojami.

Tyrimo dalyviams pateiktus instrumentus (neužpildytą popierinę versiją) privaloma pateikti darbo prieduose. Į darbo priedus nesegama testų ar kitų instrumentų stimulinė medžiaga ir tų instrumentų (atsakymų lapų, protokolų) pavyzdžiai, kurie perkami iš leidėjo ar kurių negalima platinti be autoriaus ar leidėjo sutikimo. Tyrėjas turi numatyti galimybę supažindinti su testu baigiamojo darbo recenzentą ir gynimo komisiją.

Aprašant darbe naudotus matavimus, būtina aiškiai apibūdinti ir patį matavimą, ir gautų rodiklių pobūdį.

Mokinių pasiekimai buvo vertinami pažymiais. Darbe buvo skaičiuojamas pirmojo ir antrojo trimestrų visų pažymių vidurkis. Jei pažymių vidurkis buvo daugiau nei 8, toks mokinyš buvo priskirtas didelių pasiekimų grupei, jeigu pažymių vidurkis nuo 7 iki 8 – vidutinių, jeigu mažiau nei 7 – mažų pasiekimų grupei.

Pristatydamas tyrime naudotą aparatūrą, tyrėjas turi tiksliai nurodyti aparato pavadinimą, modelio numerį ir tiekėją. Tai yra būtina informacija, jeigu kitas tyrėjas norėtų pakartoti jau atliktą tyrimą. Jeigu aparatą pasigamina pats tyrėjas, prie tikslaus aprašymo reikėtų pridėti jo piešinį ar nuotrauką (Evans, 2009). Tie patys reikalavimai galioja ir tyrėjo pasigaminti stimulinei medžiagai (piešiniams, situacijų aprašymams, nuotraukoms, vaizdo medžiagai ir pan.).

Tyrimo eiga. Šiame poskyryje aprašoma pasirinkta tyrimo strategija (pvz., koreliacinis, skerspjūvio tyrimas, eksperimentas, išilginis tyrimas, metaanalizė ir pan.). Aprašydamas tyrimo strategiją tyrėjas turi nurodyti visą svarbią informaciją. Pavyzdžiui, eksperimentinės strategijos atveju būtina nurodyti priklausomus ir nepriklausomus kintamuosius, eksperimentinės ir kontrolinės (lyginamosios) grupės formavimo ypatumus, šalutinių kintamųjų kontrolės procedūras. Metaanalizės atveju aprašoma, kokiais kriterijais remiantis buvo atrenkami ir atmetami duomenys tolesnei analizei. Išilginio tyrimo atveju pristatoma bendra tyrimo trukmė, matavimų skaičius, laiko tarpai, kas kiek laiko vyko matavimai.

Taip pat šioje dalyje nurodoma, kur ir kaip vyko tyrimas: ar tyrėjas, kiti asmenys buvo kartu su tyrimo dalyviais, kokia forma tyrimo dalyviai pildė instrumentus – „popieriaus ir pieštuko“, kompiuterine, internetine, kaip tyrimo dalyviai galėjo išsiaiškinti tyrimo metu kilusius neaiškumus. Reikia pristatyti, koku būdu buvo susisiekiama su tyrimo dalyviais, kaip buvo gauti tyrimo dalyvių ar jų tėvų, globėjų informuotas sutikimas. Kokio viso tyrimo ir kiekvieno tyrimo dalyvio tyrimo trukmė. Čia aprašoma ir kita svarbi informacija, kuri galėjo turėti įtakos tyrimo eigai ar surinktų duomenų kokybei.

Duomenų analizės metodai. Šioje dalyje pirmiausia pristatomos programos, kurios naudotos duomenų analizei, duomenų analizės metodai, pateikiami statistiniai kriterijai, kurie taikyti atsakant į tyrimo klausimus ar tvirtinant hipotezes. Pripažįstant, kad statistinių kriterijų pasirinkimą lemia duomenų sklaidos pobūdis, pateikiamas naudojamų kintamųjų (skalių) normalumo vertinimas. Tam skiriamas vienas sakinyš. Jei kintamieji (skalės) buvo transformuoti, tuomet svarbu parašyti, kurie iš kintamųjų buvo transformuoti. Jei duomenims rinkti naudojami instrumentai, kuriuose nurodomi kritiniai balai ir pagal juos tyrimo dalyvius galima suskirstyti į grupes, tačiau darbe nesilaikoma šių kritinių balų, būtina paaiškinti, kodėl jų nesilaikoma. Jei tiriamieji pagal vidurkinius balus, medianas ar procentilius vienai ar kitai analizei skirstomi į grupes, būtina nurodyti, kaip jie skirstomi ir kodėl pasirinktas toks būdas.

Statistinę duomenų analizę atlikome su SPSS 18 programa. Šia programa skaičiuota aprašomoji statistika (vidurkiai, standartiniai nuokrypiai), skalės patikimumas vidinio suderintumo būdu (Cronbach α). Skalės konstrukto validumas tikrintas atlikus principinių komponentių faktorių analizę su varimax sukiniu. Visi darbe naudojami kintamieji normaliai pasiskirstę. To paties vaiko skirtingų atsakymų palyginimui naudotas porinis Student t-testas. Dviejų skirtingų grupių vidurkių palyginimui taikytas Student t-testas nepriklausomoms imtims, o lyginant trijų ir daugiau grupių vidurkius taikytas ANOVA metodas. Ryšiams tarp kintamųjų nustatyti taikytas Pearson koreliacijos koeficientas. Taikėme daugialypę tiesinę regresiją, siekdami įvertinti, kaip prierašumas prie mamos ir tėčio prognozuoja konfliktų sprendimą su jais. Suderinamumo kriterijumi (χ^2) patikrinta, ar toje pačioje imtyje skirtingų kintamųjų sklaida yra tokia pati.

Kokybinio tyrimo metodika

Kokybinio tyrimo metodikos dalis, priešingai nei kiekybinio tyrimo, turi būti rašoma vykdant tyrimą. Baigus tyrimą, atsiminti visų detalių ir tyrimui svarbių aplinkybių neįmanoma, nebent tyrėjas viso tyrimo metu pildė labai detalių tyrimo dienoraštį. Kokybinio tyrimo metodikos poskyriai skiriasi nuo kiekybinių tyrimų ir juos sudaro teorinis tyrimo pagrindas, tyrimo dalyvių, instrumentų ir tyrimo eigos bei duomenų analizės aprašymai.

Teorinis tyrimo pagrindas. Šiame poskyryje nurodoma, kokia teorine paradigma bus remiamasi (pvz., grindžiamąja teorija) cituojant pasirinktos paradigmos autorius ir pagrindžiant, kodėl būtent pasirinkta paradigma geriausia atliekant tyrimą ir analizuojant gautus duomenis. Toliau pateikiamas teorinio tyrimo pagrindimo pavyzdys iš Borisevičiūtės (2006) magistro darbo:

Tyrimui pasirinktas Giorgi pasiūlytas fenomenologinės analizės metodas, kuris remiasi filosofo Husserl fenomenologijos prielaidomis. Fenomenologinis tyrimas yra kokybinis, kurio pagrindinis objektas yra žmogaus patyrimas (Ashworth, 2003). Fenomenologinio tyrimo tikslas – surinkti informaciją apie išgyvenimų bei autentiškos patirties esmę, kuri vėliau pateikiama taip, kaip ją išgyvena pats tyrimo dalyvis, susilaukiant nuo bet kokių išankstinių nusistatymų, hipotezių, įprastų suvokimo būdų. (P. 18).

Tyrimo dalyviai. Tyrimo dalyvių aprašymas neapsiriboja skaičiaus, amžiaus ir lyties konstatavimu. Priklausomai nuo tyrimo temos, trumpai aprašomas kiekvienas dalyvis (ar dalyvių grupės), ypatingą dėmesį skiriant toms biografinėms ir (ar) patirties detalėms, kurios yra svarbios pasirinktai temai. Dažnai kokybiniame tyrime dalyvių skaičius yra nedidelis ir detalus aprašymas yra būtinas imties specifiškumui suvokti, o interpretuojant rezultatus „neperžengti“ tirtos imties ribų. Todėl tyrėjui tenka didelė atsakomybė duomenis apie dalyvius pateikti taip, kad būtų išlaikytas

konfidencialumas. Tyrimo dalyvių poskyryje aprašomas būdas, kaip buvo atrasti ir atrinkti tyrimo dalyviai, kokiais kriterijais vadovaujantis jie buvo įtraukiami ar atmetami iš tyrimo imties. Kartais atliekant kokybinį tyrimą visi tyrimo dalyviai atstovauja tam tikrai socialinei grupei ar organizacijai. Tokiu atveju tyrėjas turi aprašyti ne tik dalyvius, bet ir tyrimo lauko kontekstą.

Instrumentai ir tyrimo eiga. Šiame poskyryje įprastai aprašomas interviu – kokie pagrindiniai klausimai buvo užduoti, koks jų eiliškumas ir pan. Kartais tyrimo dalyviai pildo trumpas demografines anketas. Tuomet jos irgi turi būti aprašytos ir pateiktos prieduose. Jeigu tyrimo dalyvių atsakymai buvo registruojami naudojant įrangą, tai būtina pažymėti.

Kartais gali atrodyti, kad tyrimo procedūra yra labai aiški ir nebūtina išplėtoti jos aprašymo, tačiau tyrėjas turi aprašyti, kaip, kur ir kiek laiko vyko interviu ar stebėjimas, kokie nurodymai buvo pateikti tyrimo dalyviams. Šiame poskyryje aprašoma ir visa interviu išrašymo (transkribavimo) procedūra (kaip ir kas tai darė, kiek puslapių sudarė transkribuoti interviu). Pageidautina, kad šiame poskyryje tyrėjas apmąstytų savo santykį su tyrimo tema ir tyrimo dalyviais. Ši informacija yra svarbi skaitytojui sprendžiant apie rezultatų interpretavimo validumą ir daromų išvadų pagrįstumą.

Duomenų analizė. Dauguma kokybinių tyrimų pasižymi vienalaikiu duomenų rinkimu ir analizavimu. Tai kelia papildomų iššūkių ir jauniems, ir patyrusiems tyrėjams. Todėl jau duomenų rinkimo ir pradinėje jų analizavimo stadijoje būtina rašyti, kaip buvo atliekamas kodavimas, koku būdu tyrėjas išskyrė pakategores, o vėliau jas sujungė į kategorijas (reiškinį). Būtina nurodyti kompiuterines kokybinių duomenų analizės programas, jeigu jos buvo naudojamos duomenų analizei. Šiame poskyryje aprašoma, kaip buvo užtikrinamas tyrimo, duomenų analizės ir gautų išvadų validumas.

Duomenų analizės aprašymo pavyzdį pateikiame iš Žebrauskaitės (2013) bakalauro darbo:

<...> iš pat pradžių buvo surinkti interviu, transkribuoti, tuomet visi interviu buvo perskaityti iš eilės dar kartą tam, kad būtų dar geriau susipažinta su surinkta medžiaga, užsirašant kylančias idėjas ar bendriausius aspektus, ką tiriamieji kalba. Vėliau interviu buvo skaitomi dar keletą kartų, siekiant užkoduoti turimą medžiagą – pasižymint esmines mintis, išsakomas konkrečiame teksto vienetė. Koduojant buvo remiamasi semantiniu požūriū – kodai, o paskui ir temos, buvo išskirtos pagal tai, ką tiriamieji iš tiesų išreiškia žodžiais, interpretaciją paliekant rezultatų apibendrinimui. Koduojant buvo siekiama užkoduoti visą surinktą medžiagą, nepalikant konteksto ar nesusijusių aspektų nuošalyje. Paskui visi kodai, susiję su tyrimo tikslu, buvo surinkti ir suvesti į atskirą kompiuterinį failą, kad jie būtų vienoj vietoj.

Kitas žingsnis buvo daugkartinis kodų skaitymas ir jų lyginimas, siekiant atrinkti tapačius ir skirtingus kodus, bei bandymas tapačius ir panašius kodus suskirstyti į kategorijas – juos jungiančias temas. Šioje stadijoje kodai buvo grupuojami ir pergrupuojami įvairiais būdais,

kol jie buvo sujungti į bendresnes juos apibūdinančias, bet tarpusavyje nepersidengiančias temas. Grupėms buvo duodami teminiai pavadinimai, skirstant kodus ir jų grupes į pagrindines temas ir mažesnes potemes. Buvo braižomi ir perbraižomi temų žemėlapiai, jungiant kodus ir temas rodyklėmis, tokiu būdu siekiant išskirti vyraujančias pagrindines temas ir jas sudarančias potemes. Kai buvo sudarytas aiškus ir vientisas temų bei potemių žemėlapis, temoms buvo suteikti pavadinimai ir pradėta rašyti analizė. (P. 23–24).

Rezultatai

Kiekybinio tyrimo aprašymas

Vienas pagrindinių šio skyriaus tikslų – atsakyti į iškeltus tyrimo klausimus, pateikiant statistinę tyrimo duomenų analizę. Pradedant rašyti šią dalį dažnai kyla klausimas: kokius duomenis pateikti ir kaip? Tyrėjas turėtų siekti kuo aiškiau ir informatyviau pristatyti rezultatus.

Rašto darbuose duomenis geriausia pateikti laikantis tam tikros sekos, t. y. rezultatus analizuoti pagal įvade suformuluotus tyrimo klausimus (uždavinius) ir (arba) hipotezes. Reikėtų kiekvieną tyrimo klausimą atskleisti atskirai, pirmiausia primenant skaitytojui tyrimo klausimą, tuomet paminėti, kokie analizės metodai buvo taikyti. Tuomet pateikti statistinės analizės rezultatus, atsakančius į išsikeltą klausimą, tekstu ir lentelėmis ar paveikslais (jei tik yra galimybė). Galiausiai trumpai apibendrinti, kas gauta, pateikiant išvadą koncepciniu, o ne statistiniu (pvz., nekalbėti tik apie statistiškai reikšmingus skirtumus ar ryšius) lygiu (Kerr, 2004). Toks pateikimas padeda skaitytojui geriau ir greičiau suprasti duomenis. Svarbu pateikti visus gautus rezultatus, net jei ir negauta reikšmingų skirtumų, ryšių, numatymų, ir juos aptarti Rezultatų aptarimo skyriuje. Kartais atlikęs tyrimą tyrėjas surenka labai daug duomenų, tačiau reikia įvertinti, kokie duomenys tinka atsakyti į išsikeltus tyrimo klausimus, ar patvirtinti hipotezes.

Rezultatų pateikimo forma. Geriausia rezultatus pateikti grafiškai, t. y. lentelėmis, paveikslais ar schemomis, nes tai atkreipia skaitytojo dėmesį ir pajvairina rezultatų pristatymą, be to, leidžia geriau susiorientuoti rezultatų gausoje. Grafinės medžiagos rengimas reikalauja atidumo struktūrai ir turiniui. Reikia apgalvoti, kiek grafinių elementų pateikti darbe. Kai grafinių elementų daug, skaitytojui sunku susigaudyti tarp daugybės lentelių ir paveikslų. Visos lentelės ir paveikslai turi turėti atskirą numeraciją arabiškaisiais skaitmenimis. Taip pat reikia atminti, kad grafinis duomenų vaizdavimas ne visada yra tinkamiausia komunikacijos forma, pavyzdžiui, tuomet, kai lentelėje pristatomas tik vienas ar du skaičiai. Tokiu atveju rezultatus geriau pateikti tik tekste.

Pasitelkus vienfaktorinę dispersinę analizę (ANOVA) nustatytas statistiškai reikšmingas pykčio intensyvumo skirtumas tarp vairuotojų amžiaus grupių ($F(1, 425) = 3,11, p = 0,041$), t. y. jaunuoliai ($M = 2,78, SD = 0,89$), vidutinio amžiaus ($M = 3,34, SD = 0,76$) ir pagyvenę vairuotojai ($M = 1,57, SD = 0,90$) susidūrę su kliūtimis kelyje pykdavo skirtingai. Daugiausiai pykčio jausdavo vidutinio amžiaus vairuotojai, kiek mažiau – jaunuoliai, o pagyvenusiems vairuotojams neigiamų emocijų kildavo mažiausiai.

Vaizdiniam rezultatų pateikimui keliami tam tikri reikalavimai:

- Tinkamai pavadinti visas lenteles ir paveikslus.
- Vengti perteklinės informacijos, nepriklausomai nuo to, kiek papildomos detalės padidins lentelės ar paveikslo patrauklumą.
- Parašyti visą grafinio vaizdo supratimui reikalingą informaciją (santrumpas, pastabas ir kt.).
- Perkeliant vaizdinę informaciją iš kitų programų patikrinti, ar ji turi gerą raišką.

Lentelės. Rekomenduojama lentelėse pateikti tik pačią svarbiausią informaciją. Lentelės turi būti sudedamoji teksto dalis, tačiau turėtų būti galimybė jas suprasti ir be teksto (5 priede pateikiami lentelių pavyzdžiai). Lentelės turėtų būti logiškos ir greitai suprantamos, neperkrautos informacijos. Jeigu jose pateikiamas dviejų imčių palyginimas, tai tie duomenys turi būti šalia vienas kito; skirtingi rodikliai pateikiami atskiruose stulpeliuose ar eilutėse.

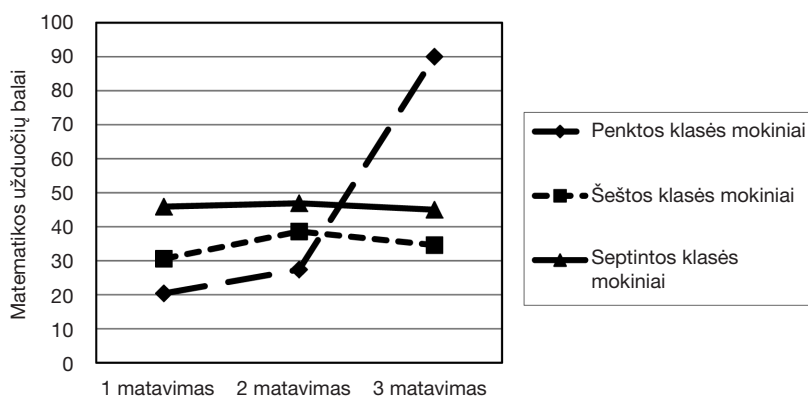
Lentelės pavadinimas rašomas virš lentelės. Tekste aprašant lentelės duomenis, reikėtų nurodyti lentelės skaičių („iš 8 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad...“). Siekiant išvengti painiavos, nerekomenduojama rašyti „aukščiau (žemiau) esančioje lentelėje“. Informatyvi lentelė papildo, o ne atkartoja tekstą. Aprašant lentelę, tekste reikia nurodyti, į ką atkreipti dėmesį, aptarti svarbiausius skaičius. Jei tekste aprašomas kiekvienas lentelės elementas, tuomet nebereikia lentelės. Jei didelėje lentelėje yra vienas ar du skaičiai, kurie aptariami, tuomet juos pristatome tik tekstu, o visa lentelė pateikiama prieduose. Visas lentelės tekstas (tiek pagrindinėse darbo dalyse, tiek prieduose) turi būti lietuvių kalba. Todėl kopijuoti lentelių, pavyzdžiui, iš SPSS programos, negalima. Statistiniai terminai turi būti verčiami į lietuvių kalbą. Jei būtina, lentelėse galima naudoti sutrumpinimus, o juos aprašyti po lentele. Skirtingose lentelėse duomenys neturėtų kartotis.

Visos lentelės turi tik horizontalų brūkšniavimą, stulpeliai vertikaliais brūkšniais nėra atskiriami. Lentelės pavadinimas rašomas pasviruoju šriftu (*Italic*). Jei reikia, lentelėse galima naudoti pasvirąjį šriftą ar paryškinimą. Tarpai tarp eilučių lentelėje 1, paliekant 6 pt prieš ir po eilutės. Rekomenduojamas šrifto dydis lentelėse 12 pt, mažiausias 10 pt. Visi lentelėse pateikiami simboliai turi būti paaiškinti po lentele pateikiant pastabą.

Pastaba. 1 grupė – mokiniai, kurie dalyvavo užsiėmimuose; 2 grupė – mokiniai, kurie nedalyvavo užsiėmimuose.

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Paveikslai. Paveikslais vadinami grafikai, schemas, piešiniai ir kita vaizdinė medžiaga. Tokiu būdu pateikiama medžiaga yra suprantamesnė, padeda išvelgti tendencijas, tik svarbu tinkamai juos parinkti. Paveikslai turi būti gerai apgalvoti ir kruopščiai parengti. Paveiksle pateikiama tik svarbiausia medžiaga, neturi likti nereikšmingų detalių. Visi paveikslo elementai turi būtų aiškiai matomi ir suprantami (pvz., grafikų linijos turi būti pakankamo storio; ašių pavadinimai aiškūs ir pan.). Paveiksle naudojami simboliai turi būti aprašomi po juo arba jame:

2 pav. Penktos, šeštos ir septintos klasės moksleivių skirtingais matavimais surinktų matematikos užduočių balų vidurkis

Visi paveikslai rašto darbe turi būti numeruojami arabiškaisiais skaitmenimis (jų numeracija atskira nuo lentelių), paveikslo pavadinimas rašomas po paveikslu. Tekste aprašant paveikslo duomenis, reikėtų nurodyti paveikslo skaičių (pvz., 1 paveiksle pateiktas tikrinamas modelis). Siekiant išvengti painiavos, kaip ir aprašant lenteles, nerekomenduojama rašyti „aukščiau (žemiau) esančiame paveiksle“. Visame darbe būtina išlaikyti vienodą paveikslų stilių. Minimalus paveikslų šriftas 8 pt, o maksimalus 14 pt, rekomenduojamas *Helvetica* šriftas, tačiau tinka ir tekste naudojamas *New Roman* šriftas.

Bendrybės. Pateikiant rezultatus tekstu ar lentelėmis skaičiai po kablelio rašomi šimtųjų tikslumu, o nurodant reikšmingumo (p) lygmenį – tūkstantųjų tikslumu. Rašant skaičius tekste, prieš ir po lygybės ar kito ženklo (pvz., pluso, minuso, daugiau, mažiau ir pan.) turi būti paliekami tarpai. Pateikiant koeficientus, būtina naudotis statistiniais jų sutrumpinimais (pvz., Fisher testo koeficientas žymimas raide F). Tekste

ir lentelėse vartoti tik koeficientų sutrumpinimus. Koeficientų (pvz., koreliacijos koeficientas r) ir reikšmingumo lygmens raidės tekste turi būti pasvirusios (*Italic*), lentelėse jos gali būti pasvirusios, bet dažniausiai – ne. Vienas reikšmingumo lygmuo (p) tekste be jokio koeficiento negali būti skelbiamas. Tekste nurodoma p reikšmingumo lygmens reikšmė, išskyrus tuos atvejus, kai ji lygi 0,000, tuomet pateikiama, kad $p < 0,001$, pavyzdžiui, $r = 0,46$, $p < 0,001$.

Nei tekste, nei lentelėse negali būti pateikiamas tik vidurkis be standartinio nuokrypio. Vidurkis trumpinamas raide M , o standartinis nuokrypis SD . Pateikiant rezultatus tekstu ar lentelėmis rekomenduojama nurodyti kiekvienam naudojamam statistiniam metodui svarbius koeficientus (1 lentelė) (Brace, Kemp, & Snegal, 2006).

1 lentelė. Statistinės analizės metodų ir kriterijų pateikimo pavyzdžiai

Statistinis metodas	Pateikiami rodikliai	Pavyzdys
<i>Proporcijų lyginimas</i>		
Chi kvadratu	Lyginami dažniai (skaičiais arba procentine išraiška), Pearson chi kvadratu (χ^2), laisvės laipsniai (df) ir reikšmingumo lygmuo (p)	$\chi^2 = 1,89$, $df = 2$, $p = 0,390$
<i>Vidurkių lyginimai</i>		
Nepriklausomų imčių Student t-testas	Dviejų lyginamų grupių vidurkiai (M), standartiniai nuokrypiai (SD), t testo koeficientas (t), laisvės laipsniai (df) ir reikšmingumo lygmuo (p)	$M = 2,45$, $SD = 0,89$, $M = 5,24$, $SD = 0,74$, $t = 2,45$, $df = 354$, $p = 0,004$
Mann–Whitney U testas	Dviejų lyginamų grupių vidurkiai (M), standartiniai nuokrypiai (SD) arba vidurkiniai rangai, U testo koeficientas (U) ir (arba) Z testo koeficientas (Z) ir reikšmingumo lygmuo (p)	$M = 4,45$, $SD = 0,89$, $M = 5,24$, $SD = 0,74$, Vidurkinis rangas = 82,09 Vidurkinis rangas = 77,83 $U = 147,50$, $Z = -1,44$, $p = 0,150$
Porinis (dviem priklausomoms imtims) Student t-testas	Lyginami matavimo, atlikto dviem skirtingomis sąlygomis arba skirtingu laiku, vidurkiai (M), standartiniai nuokrypiai (SD), t testo koeficientas (t), laisvės laipsniai (df) ir reikšmingumo lygmuo (p)	$M = 2,45$, $SD = 0,89$, $M = 5,24$, $SD = 0,74$, $t = 2,45$, $df = 354$, $p = 0,004$

Lentelės tęsinys

Statistinis metodas	Pateikiami rodikliai	Pavyzdys
Wilcoxon testas	Lyginami matavimo, atlikto dviem skirtingomis sąlygomis arba skirtingu laiku, vidurkiai (M), standartiniai nuokrypiai (SD) arba vidurkiniai rangai. Taip pat pateikti Z testo koeficientą (Z) ir reikšmingumo lygmenį (p)	$M = 4,45$, $SD = 0,89$, $M = 5,24$, $SD = 0,74$, Vidurkinis rangas = 82,09 Vidurkinis rangas = 77,83 $Z = -0,07$, $p = 0,943$
Vienfaktorinė dispersinė analizė (ANOVA)	Trijų ir daugiau lyginamų grupių vidurkiai (M), standartiniai nuokrypiai (SD), Fisher testo koeficientas (F), laisvės laipsniai (df), reikšmingumo lygmuo (p). Gavus skirtumus tarp grupių pateikiami <i>Post hoc</i> analizės rezultatai aprašant, kuri grupė skiriasi nuo kurios	$M = 2,45$, $SD = 0,89$, $M = 5,24$, $SD = 0,74$, $M = 5,45$, $SD = 0,65$, $M = 3,78$, $SD = 0,24$, $F = 26,45$, $df = 3$, $p < 0,001$
Kruskal–Wallis testas	Trijų ir daugiau lyginamų grupių vidurkiai (M), standartiniai nuokrypiai (SD) arba vidurkiniai rangai. Taip pat pateikiamas chi kvadratu (χ^2), laisvės laipsniai (df) ir reikšmingumo lygmuo (p)	$M = 2,45$, $SD = 0,89$, $M = 5,24$, $SD = 0,74$, $M = 5,45$, $SD = 0,65$, $M = 3,78$, $SD = 0,24$, Vidurkinis rangas = 69,14 Vidurkinis rangas = 89,09 Vidurkinis rangas = 77,83 Vidurkinis rangas = 62,72 $\chi^2 = 14,62$, $df = 3$, $p < 0,001$
<i>Koreliacija</i>		
Pearson koreliacija	Pearson koreliacijos koeficientas (r) ir reikšmingumo lygmuo (p)	$r = 0,56$, $p < 0,001$
Spearman koreliacija	Spearman koreliacijos koeficientas (r_s) ir reikšmingumo lygmuo (p)	$r_s = 0,56$, $p < 0,001$
<i>Regresija</i>		
Tiesinė regresija	Fisher testo koeficientas (F) ir reikšmingumo lygmuo (p) (abu iš Anova lentelės), R kvadratu (R^2), standartizuotas (-i) beta koeficientas (-ai) (β) kartu su reikšmingumo lygmeniu (p)	$F = 25,45$, $p = 0,005$, $R^2 = 0,23$, $\beta = 0,45$, $p < 0,001$

Lentelės tęsinys

Statistinis metodas	Pateikiami rodikliai	Pavyzdys
Logistinė regresija	Chi kvadratu (χ^2), laisvės laipsniai (df) ir reikšmingumo lygmuo (p) iš Hosmer–Lemeshow testo lentelės; bendras tikslų spėjimų procentas iš Klasifikacijos lentelės; procentas duomenų sklaidos, kurį paaiškina logistinė regresija: Cox & Snell R^2 ir Nagelkerke R^2 ; kintamojo (-ųjų) OR (atitinka Exp(B)) ir reikšmingumo lygmenį (p)	$\chi^2 = 5,88$, $df = 8$, $p = 0,661$, tikslų spėjimų procentas 71,50 (rašoma tik tekstu), bendras duomenų sklaidos paaiškinimo procentas 13,9 – 19,8 (rašoma tik tekstu) OR = 1,18, $p = 0,015$
<i>Faktorių analizė</i>		
Tiriamoji faktorių analizė	KMO koeficientas, procentas duomenų sklaidos, kurį paaiškina faktorių analizė ir faktorių svoriai atskirų kintamųjų ar vieno faktoriaus (nuo – iki) po sukimo	KMO = 0,84 Duomenų sklaidos paaiškinamumo procentas 69,00 (rašoma tik tekstu) Faktorių svoriai 1 faktoriuje – nuo 0,68 iki 0,87

Pateikiant imties dydį lentelėse ar tekste taip pat reikėtų vartoti sutrumpinimą: N – kai pristatoma visa imtis, n – kai imties dalis (pvz., viena jos grupė). Tekste šie sutrumpinimai rašomi pasviruoju šriftu (*Italic*), pavyzdžiui, $N = 156$, $n = 45$.

Rezultatų aptarimas

Šio skyriaus tikslas – interpretuoti tyrimo rezultatus, aptarti jų reikšmę. Šioje dalyje darbo autorius (-ė) ne tik aprašo svarbiausius tyrimo rezultatus, bet ir palygina su kitų autorių tyrimų rezultatais, parodo gautų rezultatų vietą bendrame su tiriama problema susijusių kitų mokslinių tyrimų kontekste, aptaria jų reikšmę platesnėje šia tema sukauptos mokslinės informacijos sistemoje. Rezultatų aptarimas turi būti logiškas ir nuoseklus, atskiros pastraipos turi būti aiškios ir sietis viena su kita.

Rezultatų aptarimas pradedamas labai bendrai ir trumpai pristatant gautus rezultatus. Čia tyrėjas turi pateikti savo išvagas, o ne tik atkartoti rezultatus. Tyrėjas turėtų būti lyg dailininkas, kuris iš gautų rezultatų pateikia skaitytojui bendrą paveikslą, o ne atskiras jo detales, o tuo labiau skaičius. Tai yra atsakymas, ką tyrėjas sužinojo tyrimo metu. Reikėtų vengti vartoti statistikos terminus, kalbėti apie kintamuosius, o gautus rezultatus nusakyti psichologijos sąvokomis.

Pristačius bendrą vaizdą interpretuojami ir analizuojami atskiri rezultatai, susiję su kiekvienu tyrimo klausimu (uždaviniu). Jei tyrime buvo keliamos hipotezės, reikia aptarti su kiekviena hipoteze susijusius tyrimo rezultatus ir pateikti savo įžvalgas, mokslinė literatūra, teorija, konkrečiais tyrimo rezultatais pagrįstus argumentus, kodėl hipotezė pasitvirtino ar nepasitvirtino. Gauti rezultatai lyginami su teorinėje dalyje pristatytais kitais tyrimais, akcentuojami panašumai, skirtumai ir galimos jų priežastys. Rezultatų aptarime būtina mėginti paaiškinti „keistus“ rezultatus ar visiškai priešingus, nei gavo kiti tyrėjai. Tokie rezultatai turi būti pastebėti ir išanalizuoti.

Kitas interpretavimo aspektas – rezultatų analizė bendresnių psichologinių reiškinių kontekste, siejant konkrečius kintamuosius su tais psichologiniais reiškiniiais, kuriuos jie atskleidžia. Interpretuojant vartojamos sąvokos, kurios išreiškia ne tik tirtus konstruktus, bet ir tuos reiškinius, su kuriais jie yra susiję.

Rezultatai turi būti interpretuojami įvertinant viso tyrimo rezultatų patikimumą ir vidinį bei išorinį validumą, atsižvelgiant į imties tipą ir dydį, naudotus metodus ir pan. Tyrėjui būtina atsakyti į klausimą, kokie tyrimo aspektai įrodo, kad buvo gauti patikimi ir validūs viso tyrimo rezultatai. Tyrimo instrumentų patikimumas ir validumas jau buvo pristatyti tyrimo metodikos skyriuje, todėl čia jų kartoti nebereikia. Tyrimo rezultatus galima laikyti patikimais, jeigu naudoti patikimi ir validūs instrumentai. Jeigu instrumentų patikimumas buvo nepakankamas, tyrėjas turi aprašyti, kurie rezultatai turėtų būti interpretuojami atsargiai ar iš jų išvadų daryti apskritai negalima. Kitas tyrimo patikimumo įrodymas – kad pakartojus tyrimą būtų gauti tokie pat rezultatai. Tyrimo validumo įrodymai gali būti tyrėjo pasirinkta reprezentatyvi tyrimo dalyvių imtis (pvz., naudota tikimybinė atranka) arba pagrįstas kitas imties formavimo metodas, tinkama tyrimo strategija ir instrumentai. Tyrimo išorinis validumas – tai gautų rezultatų pritaikymo galimybės didesnėje imtyje nei ta, kuri buvo naudota tyrime. Pavyzdžiui, jei tiriant darbuotojų nuomonę apie tiesioginio vadovo darbo stilių buvo apklausta 40 darbuotojų, o įmonėje dirba 1000 darbuotojų, ar tiriant kitus 40 darbuotojų būtų gauti analogiški rezultatai? Ar ši grupė reprezentuoja visus įmonės darbuotojus?

Rezultatų aptarimo pabaigoje nurodomi tyrimo ribotumai ir tolesnių tyrimų kryptys. Tyrėjas turi ne tik išvardyti ribotumus, bet kartu pristatyti savo įžvalgas, kaip šie ribotumai galėjo pakeisti rezultatus arba kaip pasikeistų rezultatai, jei tų ribotumų nebūtų. Pavyzdžiui, dažnai kaip tyrimo ribotumas įvardijama maža imtis, tad tyrėjas turi pagalvoti, kurie rezultatai ir kaip pasikeistų ištyrus didesnę imtį (pvz., galbūt ryšiai tarp dviejų kintamųjų taptų statistiškai reikšmingi).

Tyrimo rezultatų analizė bei ribotumai teikia minčių aprašyti tolesnių tyrimų galimybes – tyrėjas turi pasiūlyti, kaip šis darbas gali būti pratęstas ir ką naujo tiriamų reiškinių bei jų ryšių supratimui duotų tyrimo pratęsimas.

Rašto darbo vertė didesnė, jei jame pristatomos praktinio rezultatų pritaikymo sritys ar galimybės. Praktinis pritaikomumas reikalauja nors minimalaus pagrindimo, t. y. reikia aptarti, kuo gauti rezultatai gali būti naudingi konkrečioje srityje, pateikti argumentus. Dažniausiai tam reikia papildomos analizės. Rekomendacijose nepakanka nurodyti tik bendro pobūdžio informaciją (pvz., pasitenkinimo darbu vertinimas gali padėti tobulinti vadovavimo metodus). Tinkamai suformuluotose rekomendacijose nurodoma, kokiais konkrečiais darbe gautais rezultatais ir tyrėjo išvalgomis galėtų pasinaudoti konkretus adresatas.

Kokybinio tyrimo rezultatų aprašymas

Kokybinio tyrimo Rezultatų dalis turi savo ypatumų. Pirma, tyrėjas turi pasirinkti, ar rašys Rezultatų ir Rezultatų aptarimo dalis atskirai, ar rezultatai bus pristatomi bendroje Rezultatų ir jų aptarimo dalyje. Antra, priešingai nei kiekybinio tyrimo Rezultatų dalyje, rezultatai pristatomi pirmuoju asmeniu, nes pats tyrėjas yra pagrindinis kokybinio tyrimo instrumentas. Trečia, šio tipo tyrimuose tyrėjui retai kada tenka duomenis vaizduoti grafiškai, todėl iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad kokybinio tyrimo Rezultatų ir jų aptarimo dalis yra gana glausta.

Rezultatų dalis pradedama tyrimo tikslo ir klausimų perfrazavimu. Tolesnių rezultatų pristatymo struktūra gali būti pasirenkama pagal tyrimo klausimus arba išskirtas kategorijas. Įprastai analizė prasideda nuo pagrindinės tyrėjo išskirtos kategorijos aprašymo ir kokiais ryšiais ji susijusi su kitomis pakategorėmis. Toliau nuosekliai aprašomos ir pagrindžiamos pakategorės. Kadangi kokybiniai duomenys dažniausiai yra tekstiniai, tai tyrėjo teiginiai argumentuojami tiksliais, taikliais ir trumpomis respondentų pasisakymų citatomis. Kartais būtų pravartu savo interpretaciją pagrįsti ne viena, o keliomis respondento ar skirtingų respondentų interviu citatomis. Rezultatų ir jų aptarimo dalyse nereikėtų pateikti pavyzdžio, kaip buvo koduojamas interviu, kaip iš kodų buvo kuriamos pakategorės, o iš pastarųjų – pagrindinė kategorija. Ši medžiaga yra darbinė ir ji dedama darbo prieduose.

Kaip ir interpretuojant kiekybinio tyrimo rezultatus, kokybiniame tyrime tyrėjo išvalgos lyginamos su teorinėje dalyje pristatytais kitų mokslininkų rezultatais, akcentuojami panašumai, skirtumai ir galimos jų priežastys. Tačiau kokybinio tyrimo rezultatai gali būti netikėti ir nuvesti tyrėją prie naujų išvalgų, apie kurias nebuvo net užsiminta darbo Įvade. Todėl aprašant kokybinį tyrimą, nauji moksliniai šaltiniai gali atsirasti ir Rezultatų bei jų aptarimo dalyje.

Toliau tyrėjas turėtų įvertinti savo surinktų duomenų ir gautų išvalgų kokybę. Todėl reikia paminėti, kokiomis procedūromis užtikrintas tyrimo validumas, kiek galima apibendrinti gautus rezultatus, atsižvelgiant į respondentų imties specifiškumą. Kadangi kokybinio tyrimo respondentų skaičius įprastai yra nedidelis, todėl interpretuojant reikėtų įvertinti, ar galima gautus rezultatus pritaikyti kitiems.

Dažnai tyrėjas, analizuodamas kokybinio tyrimo rezultatus, apmąsto ir savo patirtį analizuojama tema. Tokia refleksija leidžia skaitytojui susidaryti vaizdą, kiek tyrėjas galėjo „nešališkai“ analizuoti ir interpretuoti respondentų pasakytas mintis.

Kaip ir kiekybinio tyrimo Rezultatų aptarimo pabaigoje, ir čia nurodomi tyrimo ribotumai bei tolesnių tyrimų kryptys, pateikiamos praktinio rezultatų pritaikymo sritys ar galimybės.

Išvados

Išvados – glaustas pagrindinių tyrimo rezultatų apibendrinimas, integruojantis darbo teorinę ir empirinę medžiagą, bet ne rezultatų santrauka ar klausimų (uždavinių) ir (arba) hipotezių pakartojimas. Išvados daromos iš visos tyrime gautos medžiagos. Darbe iškeltiems klausimams (uždaviniams) ir (arba) hipotezėms turi būti skiriama nors viena atskira išvada, pateikiamas glaustas paaiškinimas. Išvadose negalima pateikti naujos informacijos, kuri nebuvo aptarta darbe, jose necituojamos kitų autorių mintys, nekeliama naujos prielaidos.

Dažnai rašto darbuose išvados surašomos atskirais punktais, jos numeruojamos ir jų skaičius yra nuo 3 iki 10. Rekomenduojama išvadų paaiškinimuose nenaudoti skaičių, išskyrus atvejus, kai teiginio pagrindimas konkrečiais tyrimo rezultatais yra logiškai pagrįstas, toks pateikimas sutrumpina išvados apimtį.

Kiekybinio tyrimo tinkama išvada:

Darbuotojų pasitenkinimas darbu yra susijęs su demokratiniu vadovavimo stiliumi: darbuotojai, kurių vadovai dažniau naudoja tokius vadovavimo metodus, kaip darbuotojų įtraukimas į sprendimų priėmimą, individualus darbo proceso ir darbo sunkumų aptarimas, yra labiau patenkinti savo darbu.

Kokybinio tyrimo tinkama išvada iš Žebrauskaitės (2013) bakalauro darbo:

Analizuojant respondentų įsijungimą į „Gyvenimo meno“ organizaciją, buvo išskirtos trys pagrindinės temos: a) savanoriškas atėjimas, patyrus netektį; b) savanoriškas atėjimas, priimanč kitų asmenų pasiūlymą; c) nesavanoriškas atėjimas, nukreipus treiems asmenims, dėl respondento esamų sunkumų. (P. 54).

Literatūra

Šioje dalyje pateikiami visi darbe cituoti šaltiniai. Svarbu, kad būtų cituojami tik tie šaltiniai, kuriuos darbo autorius pats skaitė ir analizavo. Jei darbe naudojama informacija iš antrinio šaltinio, pirminis neturi būti įtraukiamas į literatūros sąrašą, sąrašė pateikiamas tik antrinio šaltinio visas bibliografinis aprašas. Literatūros sąrašė pirmiausia nurodomi šaltiniai, kurie spausdinti lotyniškais raidėmis, o po to nurodomi šaltiniai (jei tokie naudojami), kurie skelbiami kirilikos šriftu.

Literatūros sąrašas pateikiamas pagal abėcėlę (žiūrima pagal pirmojo autoriaus ar redaktoriaus pavardę, jeigu jo nėra – pagal kūrinio pavadinimą). Jei darbe yra cituojami keli to paties autoriaus darbai, jie pateikiami pagal leidybos metus. Jei cituojami keli vieno ir to paties autoriaus tais pačiais metais išleisti šaltiniai, tuomet pateikiami pagal nurodomo šaltinio pavadinimų abėcėlinę tvarką, priskiriant prie leidimo metų mažąsias raides pagal abėcėlę (pvz., a, b, c, ... ir t. t.).

Morse, J. M. (1994a). Designing qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative inquiry* (pp. 220–235). Thousand Oaks, CA: Sage Publications Ltd.

Morse, J. M. (1994b). Emerging from the data: the cognitive processes of analysis in qualitative inquiry. In J. M. Morse (Ed.), *Critical issues in qualitative research* (pp. 23–43). Thousand Oaks, CA: Sage Publications Ltd.

Periodika. Straipsnių bibliografinis aprašas turi griežtą tvarką: pirmiausia nurodoma straipsnio autoriaus pavardė, jo pirmoji vardo raidė, paskui – straipsnio leidimo metai, straipsnio pavadinimas, žurnalo pavadinimas, numeris ir tomas (jei yra), straipsnio puslapiai. Autoriaus pavardė ir vardo pirmoji raidė yra skiriama kableliu. Straipsnio pavadinime tik pirmoji raidė rašoma didžiąja, tačiau ši taisyklė negalioja vardų ir pavadinimų rašybai. Žurnalo pavadinimo žodžiai (išskyrus jungtukus ir prielinksnius) rašomi didžiosiomis raidėmis, jei žurnalas spausdinamas anglų kalba. Jei žurnalas spausdinamas lietuvių ar kita kalba, reikia vadovautis tos kalbos taisyklėmis. Žurnalo pavadinimas pateikiamas pasviruoju šriftu (*Italic*). Tokiu pačiu šriftu turi būti nurodomas ir žurnalo tomas. Remiantis APA publikavimo rekomendacijomis (Publication Manual of the American Psychological Association, 6th ed., 2010), po žurnalo tomo einantis žurnalo numeris (jei toks yra) rašomas skliaustuose, tačiau jau stačiu šriftu (*Normal*). Stačiu šriftu pateikiami ir straipsnio puslapiai. Tokia nuoroda galioja, kai yra 1–7 straipsnio autoriai.

Litwack, T. R. (2001). Actuarial versus clinical assessments of dangerousness. *Psychology, Public Policy, and Law*, 7(2), 409–443.

Jei straipsnio autorių yra 2–7, prieš paskutinįjį autorių nelietuviškoje nuorodoje rašomas simbolis „&“, prieš kurį dedamas kablelis, o lietuviškoje – žodelis „ir“ ir kablelis nededamas.

Binder, M., & Coad, A. (2010). An examination of the dynamics of well-being and life events using vector autoregressions. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 76(2), 352–371.

Bergeman, C. S., Plomin, R., Pedersen, N. L., & McClearn, G. E. (1991). Genetic mediation of the relationship between social support and psychological well-being. *Psychology & Aging*, 6(2), 640–646.

Bagdonas, A., Urbanavičiūtė, I., Kairys, A., Liniauskaitė, A. ir Girdzijauskienė, S. (2012). Lietuviškoji psichologinės gerovės skalė: struktūros paieškos studentų imtyje. *Psichologija: mokslo darbai*, 45, 22–41.

Jei straipsnio autorių yra aštuoni ir daugiau, tuomet literatūros sąrašė išvardijame tik pirmuosius šešis, o toliau dedame daugtaškį ir baigiame straipsnio paskutiniojo autoriaus pavarde.

Van der Linden, M., Hupet, M., Feyereisen, P., Schelstraete, M., Bestgen, Y., Bruyer, R., ... Seron, X. (1999). Cognitive mediators of age-related differences in language comprehension and verbal memory performance. *Aging, Neuropsychology, and Cognition*, 6(1), 32–55.

Jei pateikiamas straipsnis, kur autoriai nenurodomi, tuomet pirmiau rašomas jo pavadinimas, tuomet metai, žurnalo pavadinimas, numeris, puslapiai.

Knygos, knygų skyriai. Knygų ir jų skyrių bibliografinių aprašų bendrieji reikalavimai yra panašūs į straipsnių, tačiau yra ir skirtumų. Pavyzdžiui, knygos aprašas baigiamas knygos leidimo vieta ir leidyklos pavadinimu.

Gudaitė, G. (2007). *Klinikinis psichologinis vertinimas: užduotys ir taikymo principai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Groth-Marnat, G., & Davis, A. (2013). *Psychological report writing assistant*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Jei knyga neturi autoriaus, jos aprašas pradedamas nuo knygos sudarytojų ar redaktorių pavardžių pateikimo, nesant sudarytojų pirmiausia pateikimas knygos pavadinimas. Kai nurodomi sudarytojai, pateikus jų pavardes ir vardo raides skliaustuose pridedamas trumpinys „Sud.“, kai nurodomi redaktoriai – pridedamas trumpinys „Red.“ arba „Eds.“

Bulotaitė, L. (Sud.). (2008). *Vaikų psichologinis konsultavimas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Craig, A., Dixon, L., & Gannon, T. A. (Eds.). (2013). *What works in offender rehabilitation: An evidence-based approach to assessment and treatment*. Wiley-Blackwell: John Wiley & Sons, Ltd.

The Concise Corsini Encyclopedia of Psychology and Behavioral Science (2005). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.

Knygos skyrių citavimas yra sudėtingesnis, nes reikia perteikti didesnę kiekį informacijos. Pirmiausia pateikiama nurodomo knygos skyriaus autorius ar autoriai, knygos leidimo metai, tuomet knygos skyrius. Po knygos skyriaus pavadinimo yra nurodomi visi knygos autoriai, sudarytojai knygos ar atskiro tomo, pradedant jų vardo pirma raidė ir baigiant pavarde, knygos pavadinimas ir pateikiamo skyriaus puslapiai, baigiama nurodant knygos vietą ir leidyklą. Knygos pavadinimas pateikiamas pasviruoju šriftu (*Italic*). Jei knyga neturi autoriaus, nurodomi tik žodžiai „Iš“ arba „In“ ir pateikiamas knygos pavadinimas. Jei nurodomo skyriaus knyga yra dviejų autorių ar sudarytojų, tai prieš ženklą „&“ kablelis nededamas. Po knygos autoriaus ar sudarytojų šiuo atveju dedamas kablelis prieš nurodant knygos pavadinimą.

Bieliauskaitė, R. (2008). Žaidimo terapija. Iš L. Bulotaitė (Sud.), *Vaikų psichologinis konsultavimas* (p. 186–197). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Coie, J. D., & Dodge, K. A. (1998). Aggression and antisocial behavior. In W. Damon (Series Ed.) & N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional, and personality development* (pp. 779–862). New York: Wiley.

Interneto ar kiti elektroniniai duomenys. Jei cituojamas literatūros šaltinis (staipsnis, knyga ar kt.) buvo paimtas iš internete esančių duomenų bazių ir turi savo skaitmeninį identifikatorių (angl. *doi*), tuomet pastarąjį būtina nurodyti po puslapių pateikimo (jei tai straipsnis) arba leidyklos (jei tai knyga ar jos skyrius).

Ryff, C. D., & Singer, B. (1996). Psychological well-being: Meaning, measurement, and implications for psychotherapy research. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 65(1), 14–23. doi:10.1159/000289026

Kai literatūros šaltinis neturi *doi*, nors ir buvo rastas internete, būtina nurodyti tikslų internetinį adresą (pateikti nuorodą), paėmimo datos rašyti nereikia. Jei šaltinis paimtas iš duomenų bazės, prie kurios prieinama universitete, tuomet pateikti tik tikslų duomenų bazės pavadinimą, nuorodos nereikia.

Kiehl, K. A., & Buckholtz J. W. (2010). Inside the mind of a psychopath. *Scientific American Mind*. Paimta iš <http://cicn.vanderbilt.edu/images/news/psycho.pdf>

Lietuvos statistikos departamentas (2013). *Nedarbo lygio kaita 2012–2013 m. (ketvirčiais)*. Paimta iš <http://www.osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize/?hash=03530cef-0a94-4358-b616-9ea7f94adb58&portletFormName=visualization>

Nepublikuoti darbai. Kartais tyrėjai naudojami straipsniais, knygomis ar knygų skyriais, kurie nėra publikuoti, dar tik rengiami spaudai. Nurodant tokius šaltinius pateikiama autoriaus ar autorių pavardės, vardo raidės, metai, kada veikalas rašytas, veikalo pavadinimas. Pačiam gale pridėjama, kad tai nepublikuotas veikalas – „Nepublikuotas“ arba „Unpublished manuscript“. Tai svarbu nurodyti, nes tokio veikalo

negalima lengvai surasti ir reikia kontaktuoti su autoriumi dėl jo gavimo. Jei veikalas dar tik rašomas, nurodoma „Rengiamas“ arba „In preparation“. Jei veikalas pateiktas spaudai, bet nėra sprendimo, ar jis bus spausdintas, dar jį vertina recenzentai, nurodoma „Pateiktas spaudai“ arba „Manuscript submitted for publication“. Jei veikalas priimtas spausdinti, bet dar nėra išspausdintas, tuomet vietoj metų po autoriaus vardo raidės skliaustuose nurodoma „Spaudoje“ arba „In press“.

Bagdonas, A. (2010). *Psichologinės gerovės tyrimų apžvalga*. Nepublikuotas.

Kerr, M. (2004). *Professional communication: Writing and speaking about social science research*. Unpublished manuscript.

Daktaro disertacijos ir magistro darbai. Jei rašto darbe buvo cituojama ar nurodoma daktaro disertacijos ar magistro darbai, jie taip pat turi būti literatūros sąrašė. Daktaro disertacijos gali būti publikuotos arba ne. Jei daktaro disertaciją arba magistro darbą galima rasti duomenų bazėse, tuomet nuroda pateikiama kaip knygos, tik pridėdama, kur šis darbas randamas, ir prie pavadinimo nurodoma, kad tai daktaro disertacija ar magistro darbas. Jei neišmanoma surasti ir tyrėjas darbą gavo asmeniškai, tai nurodoma, kad disertacija ar darbas nėra publikuoti.

Urbanavičiūtė, I. (2009). *Profesinio kelio rinkimosi vidiniai ir išoriniai veiksniai* (Daktaro disertacija). Vilnius: Vilniaus universitetas. Paimta iš http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D_20100204_100448-11449/DS.005.0.02.ETD

Weiss, L. Y. (2004). *The importance of the peer group in the development of adult attachment style*. Unpublished doctoral dissertation, Northampton Smith College, Northampton, MA.

Konferencijų duomenys. Tyrėjai rašydami darbus gali naudotis konferencijų bei simpoziumų medžiaga, kuri gali būti spausdinta arba ne. Jei medžiaga spausdinta konferencijos leidinyje, reikia nurodyti konferencijos pranešimo autorius, metus, pranešimo pavadinimą, konferencijos leidinio pavadinimą, skliaustuose nurodyti pranešimo santraukos puslapį, leidimo vietą ir leidyklą. Jei konferencijos pranešimų medžiaga turi savo sudarytoją, jis nurodomas prieš konferencijos leidinio pavadinimą. Publikuotos konferencijos medžiagos nuoroda panaši į knygos skyriaus nuorodą.

Jusienė, R., Breidokienė, R. ir Čekuolienė, D. (2013). Motinų depresiškumo po gimdymo reikšmė mažų vaikų elgesio ir emocinių problemų raidai. Iš *Psichologija sveikatai ir gerovei: Lietuvos psichologų kongresas*. Kongreso pranešimų santraukų leidinys (p. 33). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Ne visada konferencijos pranešimai būna spausdinti. Kartais tik juos girdime, bet jie nėra publikuoti. Nurodant tokios medžiagos bibliografiją reikia pateikti autorių

pavarde ir vardo raide, skliaustuose metus ir mėnesį, pranešimo pavadinimą, pranešimo formą (pvz., žodinis pranešimas, standinis pranešimas) ir kur jis pristatytas – konferencijos pavadinimą ir vietą.

Rivolta, D., Palermo, R., Schmalzl, L., & Coltheart, M. (2009, April). *The cognitive utility of investigating overt face recognition in congenital prosopagnosia*. Paper presented at the 36th Australasian Experimental Psychology Conference (EPC), Wollongong, Australia.

Šiuose metodiniuose nurodymuose pateiktos tik dažniausiai naudojamų šaltinių nuorodos. Nurodant anglų kalba kitus šaltinius, kurie neaprašyti šioje priemonėje, reikia vadovautis visais *Publication Manual of the American Psychological Association* naujausio leidimo reikalavimais.

Bendrieji rašto darbų reikalavimai

Bendrieji rašto darbų reikalavimai parengti pagal Rašto darbų rengimo, vertinimo ir saugojimo Filosofijos fakultete tvarką (Bliumas, 2005). Rašto darbas spausdinamas ant balto A4 formato lapo, *Times New Roman* 12 pt šriftu, 1,5 intervalu tarp eilučių. Teksto puslapyje kraštuose paliekamos paraštės: kairėje pusėje – 30 mm, dešinėje – 10 mm, viršuje – 20 mm, apačioje – 20 mm. Antraštiniame puslapyje autoriaus vardas, pavardė ir darbo pavadinimas rašomas *Times New Roman* 14 pt šriftu, pavadinimas paryškinamas (1 priedas). Antraštiniame lape autoriaus vardas, pavardė ir darbo pavadinimas rašomas *Times New Roman* 14 pt šriftu, pavadinimas dar ir paryškinamas (žr. 1 priedą). Visa kita rašoma *Times New Roman* 12 pt šriftu. Darbo pavadinimas rašomas mažosiomis raidėmis. Visi rašto darbo lapai numeruojami, išskyrus antraštinį lapą (nuo turinio, kuris numeruojamas 2 puslapiu). Puslapio numeris rašomas teksto apačioje dešinėje pusėje arabiškaisiais skaitmenimis, be taško ar brūkšnelio. Rašto darbo dalys yra rašomos didžiosiomis raidėmis ir numeruojamos vienu arabiškuoju skaitmeniu, pavyzdžiui: 1. ĮVADAS, 2. TYRIMO METODIKA ir t. t. Po pavadinimo taškas nededamas, pavadinamas rašomas lapo centre. Kiekviena rašto darbo dalis pradama naujame lape. Siūloma numeruoti šias darbo dalis: įvadą, tyrimo metodiką, tyrimo rezultatus ir jų aptarimą. Kitos darbo dalys (pvz., santrauka (-os), pratarmė) nenumerojamos. Atskirų rašto darbo dalių tekstas gali būti skaidomas į skyrius ir poskyrius. Skyriai numeruojami dviem arabiškaisiais skaitmenimis: 1.1, 1.2, 2.1, 2.2 ir t. t. Poskyriai numeruojami trimis arabiškaisiais skaitmenimis: 1.1.1, 1.1.2, 2.1.1, 2.1.2 ir t. t. Skyrių ir poskyrių pavadinimai pradami didžiąja raide ir rašomi mažosiomis raidėmis, pavadinimo gale taškas nededamas ir pavadinimas rašomas lapo centre. Nauji skyriai ir poskyriai nepradedami naujame lape. Pateikiami priedai rašto darbe turi būti įvardyti tekste, pavadinti ir atspausdinti ant atskirų lapų, jie įrišami su visai kitais lapais. Rašto darbai turi būti kokybiškai atspausdinti, įrišti. Transkribuoti kokybinio tyrimo interviu į darbą nerišami, tačiau atspausdinti ir atskirai įrišti pateikiami vadovui, recenzentui ir gynimo komisijai. Bakalauro ir magistro darbai turi turėti ant paskutinio lapo priklijuotą voką (į kurį bus įdedama baigiamojo darbo recenzija). Rašto darbo spaudos ženklai pradami skaičiuoti nuo turinio dalies. Rašto darbas turi būti parašytas taisyklinga kalba.

Literatūros nuorodos tekste. Rašydamas darbą tyrėjas naudojasi kitų autorių darbais, mintimis, todėl labai svarbu žinoti, kaip tinkamai cituoti. Literatūros nuorodų tekste pavyzdžiai pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė. Literatūros nuorodų tekste pavyzdžiai

	Nurodant be skliaustelių		Nurodant skliaustuose	
	Šaltinis anglų kalba	Šaltinis lietuvių kalba	Šaltinis anglų kalba	Šaltinis lietuvių kalba
Vienas autorius	Kaip nurodo Kalat (2012) ...	Anot Gintilienės (2011) (Kalat, 2012)	... (Gintilienė, 2011)
Du autoriai (nurodomi abu autoriai)	Larsen ir Buss (2013) teigia ...	Breidokienė ir Jusienė (2012) nurodo (Larsen & Buss, 2013)	... (Breidokienė ir Jusienė, 2012)
Trys–penki autoriai nurodant pirmą kartą (nurodomi visi autoriai)	Sperber, Fishbein ir Ajzen (1980) manymu ...	Povilaitienė, Gailienė ir Pakalniškienė (2011) įrodė (Sperber, Fishbein, & Ajzen, 1980)	... (Povilaitienė, Gailienė ir Pakalniškienė, 2011)
Trys–penki autoriai nurodant ne pirmą kartą (nurodomas tik pirmas autorius)	Sperber ir kitų (1980) tyrime ...	Povilaitienės ir kitų (2011) manymu (Sperber et al., 1980)	... (Povilaitienė ir kt., 2011)
Šeši ir daugiau autorių pirmą ir ne pirmą kartą (nurodomas tik pirmas autorius)	Vera ir kiti (2011) nustatė ...	Bulotaitė ir kiti (2009) teigia...	... (Vera et al., 2011)	... (Bulotaitė ir kt., 2009)

Jei naudojamosi antriniais šaltiniais (jų turėtų būti kiek galima mažiau), tai tekste skliaustuose nurodomas ir pirminis, ir antrinis šaltiniai, įterpiant prieš antrinio šaltinio nuorodą „cituota iš“ (Meidus, cit. iš Pakalniškienė, 2012). Jei antrinio šaltinio autorius cituojamas ne skliaustuose, rašoma: pagal Meidus (cit. iš Pakalniškienė, 2012). Literatūros sąrašė pateikiamas tik antrinio šaltinio visas bibliografinis aprašas (šiuo atveju būtų Pakalniškienė, 2012). Pateikiant tikslią kito autoriaus darbo citatą, reikėtų nurodyti šaltinio puslapį (Meidus, 2004, p. 22). Pavardės tekste rašomos be inicialų, nelietuvinamos. Cituojant kitų autorių darbus pažodžiui, neperfrazavus galima pateikti mažiau nei 400 žodžių nenutrūkstamo teksto ar iš viso ne daugiau nei 800 žodžių nenuoseklus teksto iš šaltinio. Pateikiant daugiau, nei nurodyta, būtina gauti rašytinį autoriaus sutikimą.

Duomenų (rezultatų, piešinių ir pan.) iš kitų šaltinių naudojimas. Norint perkelti lentelę ar paveikslą iš kito informacijos šaltinio, būtina gauti rašytinį leidėjo sutikimą. Grafinė informacija gali būti perspausdinama, t. y. tiksliai perteikiama iš originalo, arba adaptuojama, t. y. pritaikoma savo keliamoms idėjoms. Leidimas naudoti lenteles ar paveikslus priklauso nuo leidėjo. Iš viso galima perkelti tris lenteles ar piešinius iš straipsnio ar knygos skyriaus. Tačiau kiekvienu atveju reikia paisyti leidėjo reikalavimų – tai darbo autoriaus atsakomybė. Apie gautą leidimą reikėtų nurodyti teksto išnašoje (puslapio apačioje), parašant visą citavimo šaltinį pagal reikalavimus.

Darbo pristatymas

Kai tyrėjas rašo rašto darbą, visuomet turi galimybę išsiplėsti, paaiškinti, kodėl būtent taip mano. Tačiau yra situacijų, kai reikia gana trumpai ir sklandžiai pristatyti savo darbus, pavyzdžiui, darbą gynimo metu, konferencijose ar susitikimuose. Tik iš pirmo žvilgsnio pristatymas žodžiu gali pasirodyti labai paprastas, tačiau jis reikalauja kruopštaus pasirengimo. Pastaraisiais metais žodiniams pristatymams visuomet naudojamos kompiuterinės programos. Dažniausiai tai *PowerPoint* programa, tačiau yra nemažai ir kitų, naujesnių ir daugiau techninių, vaizdinių galimybių turinčių kompiuterinių programų, kurias galima panaudoti pristatymui. Tačiau pristatymuose net ir *PowerPoint* programos galimybės ne visuomet tinkamai išnaudojamos. Rengiant pristatymą visų pirma svarbu neužtvindyti klausytoją bereikalinga ir komplikuota informacija, nes per trumpą laiką jis negali išsigilinti į tekstą ar lenteles. Todėl pristatymas turi būti suprantamas ir lakoniškas. Tyrėjas turi būti kūrybiškas, nes tik įdomus, intriguojantis ir įtraukiantis pristatymas yra geras.

Pristatymo turinys. Baigiamojo darbo pristatymo turinyje turi atsiskleisti darbo esmė, pagrindinės idėjos ir rezultatai. Darbo pristatymas žodžiu pradedamas nuo skaidrės, kurioje nurodytas darbo pavadinimas, autorius ir vadovas. Viena arba dvi skaidrės skiriamos teoriniam darbo pagrindimui. Paprastai lakoniškai pristatoma tai, kas žinoma apie temą iš ankstesnių tyrimų, kokias autorius įžvelgia jų teorines ar metodologines spragas, ką svarbu tirti ir kokia autoriaus tyrimo problema. Tolesnėje skaidrėje pateikiamas tyrimo tikslas, klausimai (uždaviniai, hipotezės), kuries turi sutapti su pristatytais įvade. Kitose skaidrėse pristatomi tyrimo dalyviai ir tyrimo instrumentai. Tyrimo eiga įprastai apžvelgiama žodžiu. Jei reikia, atskiroje skaidrėje parodoma tyrimo schema (pvz., kai atliekami sudėtingesni eksperimentai ar išilginiai tyrimai). Kitose skaidrėse pristatomi rezultatai. Priklausomai nuo rezultatų ir jų pateikimo formos, skaidrių skaičius gali varijuoti. Nors darbe rezultatų yra gerokai daugiau, pristatyme turi būti tik pagrindiniai, svarbiausi, įdomiausi. Jei rezultatai pateikiami paveikslais ar lentelėmis, kiekvienam jų skiriama atskira skaidrė. Negalima kopijuoti lentelių tiesiai iš rašto darbo, nes jose per daug informacijos ir jas reikia supaprastinti kiek tik įmanoma. Pristatymuose pirmenybę reikia teikti schemoms, paveikslams, ir tik jei sunku vizualizuoti – tuomet ir lentelėms. Kartais tinkama rezultatų pateikimo forma – kai pristatomas tyrimo klausimas ar hipotezė kartu su į jį atsakančiais ar jį įrodančiais rezultatais. Tokiu atveju tyrimo klausimas gali būti pateikiamas kaip skaidrės pavadinimas. Paskutinė skaidrė skirta išvadoms ir ji turėtų būti tik viena. Nereikėtų baigti pristatymo daugybe išvadų. Suprantama, kad darbe išvadų gali būti nemažai,

tačiau pristatymui reikėtų atrinkti pačias svarbiausias, kurias klausytojas galėtų ne tik iš karto suprasti, bet ir įsiminti. Bendras skaidrių skaičius priklauso ne tik nuo turinio, bet ir nuo naudojamos animacijos. Dešimties minučių pristatymui įprastai pakanka 9–12 skaidrių, tačiau jei naudojama animacija – jų skaičius kis.

Pristatymo forma. Rengiant pristatymą pirmiausia svarbus paprastumas – tiek kalbos ir frazių, tiek vaizdinių priemonių. Kuo paprastesnė kalba, tuo labiau informacija suprantama klausytojams. Visada galima pristatomą medžiagą palyginti su patarlėmis, žinomais posakiais (tik jų neturėtų būti daug). Tas pat galioja ir lentelėms ar vaizdinei medžiagai. Per pristatymą lentelės, paveikslai ar schemos ne tik rodomi, bet ir aptariami, atkreipiant klausytojo dėmesį į svarbiausius dalykus. Jei juose informacijos yra daug, svarbiausi dalykai ne tik pažymimi žodžiu, bet ir naudojant animaciją. Pristatant būtina rodyti ir kalbėti tuo pačiu metu. Nereiktų pateikti daug rašytinės informacijos vienu metu, t. y. vienoje skaidrėje, ir kalbėti apie visai kitus dalykus. Klausytojai visada skaitys, kas pateikta skaidrėje ir tikrai neišgirs, kas sakoma.

Pristatymo laikas. Kiekvienam pristatymui skiriamas ribotas laikas. Bakalauro ir magistro darbo pristatymui ginant universitete skiriama iki 10 minučių. Pristatant darbus konferencijose ar susitikimuose gali būti skirta ir daugiau laiko. Pristatymai neturėtų užtrukti ilgiau, nei nurodytas laikas. Bakalauro ir magistro darbų gynimo metu komisijos nariai vertina studento gebėjimą glaustai, aiškiai ir įdomiai pristatyti savo darbą. Jei pristatymas užtrunka ilgiau nei numatytas laikas, tai tampa įrodymu, kad pranešėjas negeba planuoti ir atrinkti svarbiausios informacijos. Todėl prieš pristatant darbą viešai, būtina pasitikrinti, ar pristatymas ir parengta kalba neviršys skiriamo laiko.

Rekomendacijos. Pristatymas turi būti tvarkingas ir estetiškas. Jame turėtų būti kuo mažiau teksto, daugiau vizualizacijos, tačiau ji turi būti tinkama. Pristatymui pasirinktas šriftas turi būti įskaitomas. Geriausiai naudoti *Times New Roman*, *Arial* ar *Calibri*. Dažniausiai siūlomas 24–36 pt šrifto dydis, minimalus 18 pt. Labai svarbu parinkti tinkamą fono ir raidžių spalvos kontrastą, kad tekstas pasirinktame fone būtų aiškiai matomas: naudoti šviesų foną ir tamsias raides, arba atvirkščiai – tamsų foną ir šviesias raides. Spalvas pristatymui reikia rinktis taip, kad jos gerai sietųsi su tema. Jei naudojami paveikslėliai, svarbu, kad jie taip pat aiškiai sietųsi su pristatoma tema. Visada gerai naudoti animaciją ir pateikti informacija tam tikromis porcijomis, vienas aspektas vienu metu. Tik animacija turi būti kuo paprastesnė. Geriausios animacijos, kur mažai judesio (reikėtų vengti bangavimo ar teksto skraidymo). Animacija turi patraukti klausytojų dėmesį, o ne vien versti galvoti, kodėl tokia animacija ir kokia bus paskesnė.

Vengtini dalykai. Tyrėjai turėtų vengti ištisuos sakinius kopijuoti iš baigiamojo darbo Įvado, Rezultatų ar Rezultatų aptarimo į pristatymo skaidres (tai negalioja

tikslų, tyrimo klausimų / hipotezių pristatymui). Skaidrės nėra tinkamos, kai jose daug teksto, naudojamas smulkus ar įmantrus šriftas, visa informacija pateikiama vienu metu. Reikėtų vengti garsinės animacijos (pvz., plojimų ar pan.). Pristatymas nėra patrauklus, kai pasirenkama didelė spalvų įvairovė ar tam tikrų spalvų deriniai. Ne visi spalvų deriniai, kurie gerai atrodo kompiuterio ekrane, gerai atrodys ir projektuotame vaizde. Todėl reikėtų vengti raudonos spalvos raidžių ar linijų mėlyname fone, taip pat šviesiai rožinės spalvos šviesiai žaliame fone. Paveikslėliai, kurie nesisieja su darbo tema, į pristatymus neturi būti dedami tik dėl grožio ar smagumo.

Ką vertina darbo recenzentai

1. Ar aiškiai suformuluota tyrimo problema.
2. Ar įvadas reprezentuoja dabartinį nagrinėjamos temos įdirbį. Ar įvadas pagrindžia tyrimą ir logiškai nuveda prie tyrimo klausimų ar hipotezių. Ar cituojama literatūra susijusi su tema, ar išskiriamos esminės kitų mokslininkų idėjos, jos lyginamos, apibendrinamos ir kritiškai vertinamos. Ar ši dalis parašyta logiškai, nuosekliai, pateikiami teiginiai pagrindžiami nuorodomis. Ar tinkamai cituojami naudoti šaltiniai.
3. Ar tyrimo tikslas aiškus, ar aiškiai ir tiksliai suformuluoti tyrimo klausimai / hipotezės.
4. Ar pasirinkta tinkama tyrimo metodika. Ar tinkamai parinkta tyrimo dalyvių imtis. Ar ji tinkamai aprašyta, identifikuoti kintamieji, tinkamai parinkti tyrimo metodai (instrumentai). Ar duomenims rinkti naudojami validūs ir patikimi instrumentai, ar jie pakankamai aprašyti, ar duomenų analizės metodai yra tinkami.
5. Ar nuosekliai ir aiškiai pristatomi ir analizuojami tyrimo rezultatai. Ar tinkamai pateikiama rezultatų statistinė ir psichologinė analizė bei interpretacija (pvz., nedaromos priežastinės interpretacijos remiantis vien koreliacijomis). Ar lentelės ir paveikslai aiškūs ir suprantami. Ar dabartinio tyrimo rezultatai lyginami su ankstesniais tyrimais, ar paaiškinami rezultatai, kurie skiriasi nuo kitų autorių gautų rezultatų. Tyrimo rezultatų panašumų ir skirtumų apžvalga bei analizė yra privalomi magistro ir bakalauro darbuose.
6. Ar aptariami tyrimo trūkumai ir jų įtaka tyrimo rezultatams. Ar aptariamos tolesnių problemos tyrimų galimybės / kryptys.
7. Ar išvados yra pagrįstos rezultatais ar literatūros analize, ar nėra pernelyg plačios ar per daug konkrečios, ar tinkamai suformuluotos, pagrįstos gautais rezultatais. Ar atspindi visus tyrimo klausimus, atitinka tyrimo tikslus, uždavinius, keltas hipotezes.
8. Ar darbas atitinka formalius reikalavimus. Ar tinkama teksto struktūra, tinkamai sutvarkyti paveikslai ir lentelės. Ar darbo ir jo santraukų apimtis atitinka nustatytus reikalavimus, skyrių apimtys yra proporcingos. Ar bendras darbo aprašymas logiškas, o stilius atitinka mokslinio darbo stiliaus reikalavimus.

Literatūra

- Bagdonas, A. ir Rimkutė, E. (2013). *Anglų–lietuvių kalbų psichologijos žodynas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Bliumas, R. (2005). *Rašto darbų rengimo, vertinimo ir saugojimo filosofijos fakultete tvarka*. Paimta iš http://www.fsf.vu.lt/dokumentai/Dokumentainuorodos/Studentu_darbu_pateikimo_tvarka.pdf
- Borisevičiūtė J. (2006). *Moteryų išgyvenimai laukiant amniocentezės tyrimo rezultatų* (Magistro darbas). Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Brace, N., Kemp R., & Snegal, R. (2006). *SPSS for psychologist* (3rd ed.). New York: Palgrave Macmillan.
- Eismontaitė, K. (2013). *Raveno progresuojančių matricų (SPM plius ir APM) validumas: Spearmano produktyviųjų gebėjimų empirinis pagrindimas* (Magistro darbas). Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Evans, J. (2009). *Your psychology project. The essential guide*. London: Sage Publication Ltd.
- Kardelytė, K. (2013). *Labai aukštų ir aukštesnių nei vidutinių gebėjimų vaikų socialinė kompetencija skirtingais amžiaus tarpsniais* (Magistro darbas). Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Kerr, M. (2004). *Professional communication: Writing and speaking about social science research*. Unpublished manuscript.
- Levinaitė, J. (2010) *Aktyvių pardavimų telefonu specialistų darbo atlikimo prognozavimo galimybės profesinės atrankos metu* (Magistro darbas). Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Naktinienė, G., Paulauskas, J., Petrokienė, R., Vitkauskas, V. ir Zabarskaitė, J. (Red.) (2005). *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002, elektroninis variantas). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Paimta iš www.lkz.lt.
- Publication Manual of the American Psychology Association* (6th edition) (2009). Washington, DC: American Psychological Association.
- Rienecker, L. ir Jorgensen, P. S. (2003). *Kaip rašyti mokslinį darbą*. Vilnius: Aidai.
- Rosnow, R. L., & Rosnow, M. (2006). *Writing papers in psychology*. Belmont, CA: Thomson Higher Education.
- Vilniaus universiteto akademinės etikos kodeksas* (2006). Vilnius: Vilniaus universitetas. Paimta iš http://www.vu.lt/site_files/SD/Studentams/SP/SRD/VU_AEK.pdf.
- Vilniaus universiteto studijų pasiekimų vertinimo tvarka* (2012). Vilnius: Vilniaus universitetas. Paimta iš: http://www.vu.lt/site_files/SD/Studentams/Studiju_pasiekimu_vertinimo_Tvarka_12.21.pdf.
- Žebrauskaitė, G. (2013). *Ko jaunimas ieško dvasinėse praktikoje: fenomenologinis tyrimas*. (Bakalauro darbas). Vilnius: Vilniaus universitetas.

Priedai

1 priedas. Antraštinis lapas

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Bendrosios psichologijos katedra

Vardas Pavardė

Psichologijos studijų programa
Bakalauro (magistro, kursinis ir kt.) darbas

Asmenybės bruožų ir kriminalinio elgesio sąsajos

Darbo vadovė (-as): doc. dr. Vardas Pavardė
Konsultantė (-as): dokt. Vardas Pavardė

Vilnius 2014

Studentė (-as) (vardas, pavardė)

Baigiamąjį darbą,
patvirtintą Filosofijos fakulteto dekanų įsakymu Nr., parengiau savarankiškai,
galutinai suredagavau ir laiku įteikiau vadovui.

.....
(Data)

.....
(Absolventės (-o) parašas)

Darbo vadovė (-as) (vardas pavardė)

Baigiamasis darbas atitinka bakalauro darbams keliamus reikalavimus ir gali būti gi-
namas:

Taip

Ne

.....
(Data)

.....
(Vadovės (-o) parašas)

Katedros reikalų tvarkytoja(s)

Baigiamąjį darbą su vadovo tarpininkavimu katedra gavo.

.....
(Data)

.....
(Katedros reikalų tvarkytojos (-o) parašas)

3 priedas. Turinys

SANTRAUKA.....	3
SUMMARY	4
SVARBIAUSIOS SĄVOKOS	5
PRATARMĖ	6
1. ĮVADAS	8
1.1. Asmenybės bruožų samprata.....	8
1.1.1. A	8
1.1.2. B	14
1.2. Kriminalinio elgesio samprata	18
1.2.1. C	18
1.2.2. D	21
1.3. Asmenybės bruožų ir kriminalinio elgesio ryšys	23
1.4. Tyrimo tikslas, klausimai / hipotezės	25
2. TYRIMO METODIKA	26
2.1. Tyrimo dalyviai	26
2.2. Tyrimo instrumentai	26
2.3. Tyrimo eiga	28
2.4. Duomenų analizė	29
3. REZULTATAI	30
3.1. Pirmasis tyrimo klausimas	30
3.2. Antrasis tyrimo klausimas	35
4. REZULTATŲ APTARIMAS	40
IŠVADOS	44
LITERATŪRA	45
PRIEDAI.....	49
1 priedas. Tyrimo dalyvio informuoto sutikimo pavyzdys	49
2 priedas. Anketa	50

4 priedas. Kurso, bakalauro ir magistro darbų skirtumų suvestinė

	Kurso darbas	Bakalauro darbas	Magistro darbas
Apimtis	30–40 tūkst. spaudos ženklų	70–80 tūkst. spaudos ženklų	100–120 tūkst. spaudos ženklų
Metodologija	Teorinis arba empirinis	Empirinis	Empirinis
Tyrimo problemos naujumas	Nebūtinai	Rekomenduojamas	Būtinai
Įvadas	Nuosekli, logiška, gili literatūros analizė, proporcinga rašto darbo apimčiai		
Tyrimo metodologija	Kiekybinė	Rekomenduojama kiekybinė	Kiekybinė arba kokybinė
Instrumentai	Kuriuos naudoti pakanka kompetencijos		
Tyrimo dalyvių skaičius	Priklauso nuo tyrimo metodologijos ir tyrimo sudėtingumo		
Statistikos taikymas	Aprašomoji (dažniai, vidurkiai, standartiniai nuokrypiai ir kt.)	Aprašomoji, išvadų darymo (vidurkių palyginimas, korelaciųjų koeficientai, regresinė analizė ir kt.)	Aprašomoji, išvadų darymo, sudėtingesnė statistika (tiriamoji ir patvirtinamoji faktorių analizė, modelių tikrinimas ir kt.)
Rezultatų analizė	Gauti rezultatai bandomi lyginti su kitų mokslininkų rezultatais, pateikiamos nesudėtingos darbo autoriaus išvalgos	Išsami, gauti rezultatai lyginami su kitų mokslininkų rezultatais, pateikiamos darbo autoriaus išvalgos	Gili ir išsami, gauti rezultatai lyginami su kitų mokslininkų rezultatais, pateikiamos darbo autoriaus išvalgos
Rekomendacijos	Nereikalaujama	Nereikalaujama	Rekomenduojama

5 priedas. Lentelių pavyzdžiai

Lyginant vidurkius tarp grupių ar matavimų visada privaloma pateikti vidurkius ir standartinius nuokrypius, tekste nurodant, koku metodu jie lyginti. Vidurkių lyginimo lentelėse reikšmingumo lygmenį p galima rašyti į atskirą stulpelį arba naudoti žvaigždutėmis jam aprašyti.

1 lentelė. Jaunesnių ir vyresnių tiriamųjų skalių vidurkių skirtumai

Skalės	Jaunesni (n = 78)	Vyresni (n = 94)	t	df	p
	$M (SD)$	$M (SD)$			
Pirma	2,22 (1,16)	5,87 (1,86)	-4,16	1128	< 0,001
Antra	6,81 (0,84)	4,98 (1,44)	2,94	1061	0,003
Trečia	2,85 (1,84)	2,19 (0,93)	1,53	1191	0,126

Pastaba: M – vidurkis, SD – standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

2 lentelė. Skirtingų tiriamųjų grupių skalių vidurkių skirtumai

Skalės	1 grupė	2 grupė	3 grupė	4 grupė	F	df	p
	$M (SD)$	$M (SD)$	$M (SD)$	$M (SD)$			
Pirma	2,22 (1,16)	2,78 (1,41)	4,74 (0,45)	5,87 (1,86)	-4,16	2	< 0,001
Antra	6,81 (0,84)	3,54 (0,34)	5,23 (0,63)	4,98 (1,44)	2,94	2	0,003
Trečia	2,85 (1,84)	2,70 (1,56)	2,45 (0,21)	2,19 (0,93)	1,53	2	0,126

Pastaba: M – vidurkis, SD – standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

3 lentelė. Skirtingų tiriamųjų grupių skalių vidurkių skirtumai

Skalės	1 grupė	2 grupė	3 grupė	4 grupė	χ^2	df	p
	$M (SD)$	$M (SD)$	$M (SD)$	$M (SD)$			
Pirma	2,22 (1,16)	2,78 (1,41)	4,74 (0,45)	5,87 (1,86)	-4,16	2	< 0,001
Antra	6,81 (0,84)	3,54 (0,34)	5,23 (0,63)	4,98 (1,44)	2,94	2	0,010
Trečia	2,85 (1,84)	2,70 (1,56)	2,45 (0,21)	2,19 (0,93)	1,53	2	0,126

Pastaba: M – vidurkis, SD – standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Korelacių lentelėje, tekste nurodant, koks korelacijos koeficientas, šalia korelacijos koeficientų dažniausiai nerašomi atskiri reikšmingumo lygmens p stulpeliai, o naudojamus žvaigždutes jam aprašyti.

4 lentelė. Skalių korelacijos koeficientai

Skalės	Pirma	Antra	Trečia	Ketvirta
Pirma	–			
Antra	0,45***	–		
Trečia	0,17*	0,25**	–	
Ketvirta	0,08	0,36***	0,56***	–

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Vienos regresijos rezultatai lentelėje (šalia beta koeficiento yra atskiras stulpelis reikšmingumo lygmeniui p):

5 lentelė. Savęs vertinimo prognoziniai veiksniai

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis		F	p	R^2
	Savęs vertinimas				
	$Beta (\beta)$	p			
1 skalė	-0,19	<0,001	15,72	<0,001	0,24
2 skalė	-0,18	<0,001			
3 skalė	-0,22	<0,001			
4 skalė	-0,08	0,251			

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Kelių regresijų rezultatai vienoje lentelėje (šalia beta koeficiento dažniausiai nėra atskiro stulpelio reikšmingumo lygmeniui p , o naudojamos žvaigždutės jam aprašyti; šalia F yra atskiras stulpelis reikšmingumo lygmeniui p):

6 lentelė. Savęs vertinimo, amžiaus ir lyties prognoziniai veiksniai

Priklausomi kintamieji	Nepriklausomi kintamieji			F	p	R^2
	Savęs vertinimas	Amžius	Lytis			
1 skalė	-0,19***	-0,09**	-0,01	9,85	<0,001	0,04
2 skalė	-0,18***	-0,07*	-0,08**	9,27	<0,001	0,04
3 skalė	-0,22***	-0,11**	-0,03	15,71	<0,001	0,07
4 skalė	-0,08	-0,03	0,03	1,53	0,179	0,01

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Vienos logistinės regresijos rezultatai lentelėje:

7 lentelė. Rūkymo prognoziniai veiksniai

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis			
	Rūkymas		χ^2	p
	OR	p		
1 skalė	0,94	<0,001	5,88	0,661
2 skalė	1,04	0,171		
3 skalė	1,18	0,015		
4 skalė	1,03	0,684		

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Faktorių analizės rezultatų pateikimas:

8 lentelė. (Pavadinimas) klausimyno tiriamosios faktorių analizės su Varimax sukiniu teiginių faktorių svoriai

Klausimai	Faktoriai		
	1 faktorius (pavadinimas)	2 faktorius (pavadinimas)	3 faktorius (pavadinimas)
1 klausimas	-0,65	0,14	0,43
2 klausimas	-0,03	-0,07	0,84
3 klausimas	-0,23	-0,20	0,68
4 klausimas	0,81	0,26	-0,18
5 klausimas	0,82	0,32	-0,01
6 klausimas	0,70	0,28	-0,08
7 klausimas	0,28	0,71	-0,07
8 klausimas	0,32	0,71	-0,03
9 klausimas	0,03	0,81	-0,19

Pastaba. Paryškintu šriftu pažymėti didžiausi kintamojo faktorių svoriai.

Ps-07 Psichologijos studijų rašto darbų rengimo rekomendacijos : metodinė priemonė / Vilmantė Pakalniškienė, Sigita Girdzijauskienė, Ilona Čėsnienė, Dalia Bagdžiūnienė ; Vilniaus universitetas. – Vilnius : Vilniaus universitetas : Vilniaus universiteto leidykla, 2014. – 56 p.

Bibliogr.: p. 46.

ISBN 978-609-459-330-7

Metodinę priemonę sudaro kelios dalys: darbo planavimas, tyrimų etika, rašto darbo struktūra, toliau išsamiau aptariamoms rašto darbo sudedamosios dalys, bendrieji reikalavimai. Prieduose pateikiami įvairūs pavyzdžiai, bakalauro ir magistro darbų skirtumai bei klausimai, padedantys į savo darbą pažiūrėti recenzento akimis.

UDK 378.4:378.1(474.5)(072)

Vilmantė PAKALNIŠKIENĖ
Sigita GIRDZIJAUSKIENĖ
Ilona ČĖSNIENĖ
Dalia BAGDŽIŪNIENĖ

PSICHOLOGIJOS STUDIJŲ RAŠTO DARBŲ RENGIMO REKOMENDACIJOS

Metodinė priemonė

Viršelio dailininkė Audronė Uzielaitė
Kalbos redaktorė Jolanta Storpirstienė
Maketuotoja Vida Vaidakavičienė

3,5 sp. l. 2,9 aut. l. Tiražas 300 egz.
Išleido Vilniaus universitetas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius
Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153